

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет економіки та управління

(повне найменування факультету)

Фінанси, банківська справа та страхування

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного магістерського проєкту (роботи)

магістра

(ступінь вищої освіти)

на тему: Аналіз досвіду країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави

Виконав: магістрант(ка) 6 курсу, групи ФЕУз-712м
Спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація) Фінансово-
економічна безпека

Попова Юлія Василівна

(прізвище та ініціали)

Керівник

Шарова С.В.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

Болучевська Н.В.

(прізвище та ініціали)

2023 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет ФЕУ

Кафедра Фінанси, банківська справа та страхування

Ступінь вищої освіти магістр

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
 (код і найменування)

Освітня програма (спеціалізація) «Фінансово-економічна безпека»
 (назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри к. е. н., доктор економічних наук Шарова С. В.
« 14 » грудня 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Попової Юлії Василівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Аналіз досвіду країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави

керівник проєкту (роботи) Шарова С.В., кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «20» жовтня 2023 року №399

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 16.12.2023р

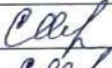
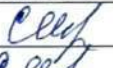
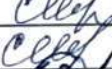

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) Наукові праці українських та міжнародних авторів, інтернет-ресурси, матеріали науково-практичних конференцій, офіційний сайт Державної служби статистики України, офіційний сайт Європейської служби статистики тощо.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Розділ 1. Теоретико-методичні основи функціонування системи економічної безпеки держави. Розділ 2. Дослідження рівня економічної безпеки країн ЄС та оцінка їх методів управління економічною безпекою. Розділ 3. Досвід країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави та шляхи вдосконалення управління нею

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): Рис. 1.1 Ключові загрози економічній безпеці держави. Рис. 2.1 Відсоток від середньоевропейського ВВП на душу населення. Рис. 2.2 Розмір мінімальної заробітної плати у країнах-членах ЄС у 2022 році, євро. Рис.2.3 Рівень розвитку тіньового сектору економіки країн Європейського союзу у 2022 р. у % до офіційного

ВВП цих країн. Рис. 2.4 Ставки податку на прибуток у європейських країнах у 2022 році. Рис.2.5 Чисельність населення країн ЄС за 2020-2022 рр. Рисунок 2.6 Класифікація загроз міжнародній економічній безпеці. Рисунок 2.7 «Жорсткі» та «м'які» загрози міжнародній економічній безпеці. Рис. 3.1. Економічна безпека ЄС із залученням Європейської політики сусідства.

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
Розділ 1 ДМР	Шарова С.В., к.е.н., доцент		
Розділ 2 ДМР	Шарова С.В., к.е.н., доцент		
Розділ 3 ДМР	Шарова С.В., е.н., доцент		
Нормо-контролер	Шестопалова О.В., ст.викл.		

7. Дата видачі завдання «19» травня 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Збір матеріалу на проєктування	19.05.2023 – 20.06.2023	
2	Групування та аналіз зібраного матеріалу. Уточнення завдань проєктування	21.06.2023 – 15.07.2023	
3	Виконання теоретичної частини роботи	16.07.2023 – 18.08.2023	
4	Виконання графічної частини роботи	19.08.2023 – 01.10.2023	
5	Написання та оформлення дипломної магістерської роботи	02.10.2023 – 06.11.2023	
6	Перевірка роботи керівником, консультантами	07.11.2023 – 22.11.2023	
7	Попередній захист роботи	23.11.2023	
8	Переплітання оформленої дипломної магістерської роботи	16.12.2023	
9	Захист роботи у ЕК	20.12.2023	

Студент(ка)

(підпис)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Ю.В. Попова

(прізвище та ініціали)

С.В. Шарова

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Попова Ю.В. Аналіз досвіду країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави – Дипломна магістерська робота.

Дипломна магістерська робота зі спеціальності 072 магістр з фінансів, банківської справи та страхування. – Кафедра фінанси, банківська справа та страхування, Національний університет «Запорізька політехніка», 2023.

Магістерська дипломна робота присвячена дослідженню рівня фінансово-економічної безпеки країн ЄС та аналізу досвіду країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави.

Розглянуто теоретико-методичні основи функціонування системи економічної безпеки держави, досліджено рівень економічної безпеки країн ЄС та оцінка їх методів управління економічною безпекою, вивчено вже існуючий досвід країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави та запропоновано шляхи вдосконалення управління нею.

В результаті дослідження, були запропоновані напрямки вдосконалення механізму управління фінансово-економічною безпекою держави: стимулювання внутрішніх інвестицій та заощаджень, освіти та науки, підвищення рівня інвестицій в основний капітал, забезпечення більш ефективного використання ресурсів, забезпечення фінансовою підтримкою проведення фундаментальних та прикладних НДР за основними напрямками розвитку перспективних енергетичних технологій, стимулювання розвитку вітчизняного промислового виробництва енергетичного обладнання, проведення політики імпортозаміщення, підтримання активної зовнішньоекономічної політики у сучасних економічних умовах. Таким чином, ці заходи здатні поліпшити економічну безпеку країн ЄС шляхом виключення як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, здатних негативно вплинути на економіку держави.

Ключові слова: БЕЗПЕКА, ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА, СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, УПРАВЛІННЯ, МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ, ЗАГРОЗИ.

ANNOTATION

Yu.V. Popova. Analysis of the experience of EU countries in ensuring the economic security of the state. – Diploma master's degree work.

Diploma master's degree work in the specialty 072 Master of Finance, Banking and Insurance. - Department of Finance, Banking and Insurance, National university "Zaporizhzhia polytechnic", 2023.

Diploma master's degree work is devoted to the study of the level of financial and economic security of the EU countries and the analysis of the experience of the EU countries in ensuring the economic security of the state.

The theoretical and methodological foundations of the functioning of the system of economic security of the state were considered, the level of economic security of the EU countries and the assessment of their methods of managing economic security were examined, the already existing experience of the EU countries in ensuring the economic security of the state was studied and ways of improving its management were proposed.

As a result of the study, directions for improving the mechanism of managing the financial and economic security of the state were proposed: stimulation of internal investments and savings, education and science, increasing the level of investments in fixed capital, ensuring more efficient use of resources, providing financial support for fundamental and applied development of the country in the main directions development of promising energy technologies, stimulation of the development of domestic industrial production of energy equipment, implementation of import substitution policy, maintenance of an active foreign economic policy in modern economic conditions. Thus, these measures are able to improve the economic security of EU countries by eliminating both internal and external factors that can negatively affect the state's economy.

Keywords: SECURITY, ECONOMIC SECURITY, SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY, MANAGEMENT, MANAGEMENT MECHANISM, THREATS.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	11
1.1. Поняття та сутність економічної безпеки	11
1.2. Співвідношення понять економічної та національної безпеки	21
1.3. Принципи, показники та механізми забезпечення економічної безпеки держави	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЄС ТА ОЦІНКА ЇХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ	40
2.1. Стан розвитку міжнародних економічних відносин країн ЄС	40
2.2. Аналіз стану економічної безпеки країн ЄС	48
2.3. Проблеми економічної безпеки країн ЄС та оцінка зовнішніх загроз	60
РОЗДІЛ 3. ДОСВІД КРАЇН ЄС В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ НЕЮ	73
3.1. Досвід країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави	73
3.2. Шляхи підвищення ефективності управління економічною безпекою держави	83
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98
ДОДАТКИ	103

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ**

ЄС	-	Європейський Союз
КМУ	-	Кабінет Міністрів України
ВРУ	-	Верховна Рада України
ФБ	-	Фінансова безпека
ФЕБ	-	Фінансово-економічна безпека
грн.	-	гривень
млн.	-	мільйонів
тис	-	тисяч
в т.ч.	-	в тому числі
і т.д.	-	і так далі
р.	-	рік
рр.	-	роки
с.	-	сторінка
рис.	-	рисунок
табл.	-	таблиця
ін.	-	інші

ВСТУП

Актуальність вивчення проблем здійснення правової політики у сфері забезпечення економічної безпеки важко переоцінити, оскільки від стабільності та благополуччя в галузі залежить благополуччя як держави, так і кожної окремої людини. Питання забезпечення економічної безпеки завжди займали велике значення у функціонуванні держави, але не завжди вони розглядалися саме як частина проблем забезпечення економічної безпеки. Питання якісного та своєчасного збору податків, наповнення державного бюджету та цільового витрачання його коштів, проблеми повної та своєчасної сплати митних зборів – ці та багато інших суміжні проблеми хвилювали держави з давніх-давен. В даний час подібна проблематика зберігається, але до неї додаються нові проблеми, пов'язані, наприклад, з економічною діяльністю транснаціональних фінансових корпорацій, які можуть втручатися в економічне життя держав у своїх інтересах (наприклад, діяльність Дж. Сороса).

Подібні ексцеси, що спостерігаються в сучасному світі, змушують переоцінити поняття економічної безпеки держави та розглядати економічну безпеку як найважливішу частину (елементу) національної безпеки.

Економічне благополуччя є чинником, що впливає загальний добробут держави, - зростання добробуту населення, розвиток промисловості, вкладення інфраструктуру. Забезпечення економічного благополуччя чи не найголовніша вимога населення до будь-якої влади у всі історичні епохи. Безпосереднім чином економічне благополуччя пов'язане і з проблематикою забезпечення, наприклад, військової безпеки, оскільки воно дозволяє зміцнювати вітчизняні збройні сили.

Найбільш важливими в науковому розумінні, були праці таких вчених, як О. Білорусь, І. Бінько, А. Гальчинський, В. Геєц, Б. Губський, Й. Жаліло, Д. Лук'яненко, А. Мазаракі, Л. І. Абалкіна, В. Мунтян, Ю. Макогон, В. Новицький, Ю. Пахомов, В. О. Шуршина, Корістін О.Єта ін Крім цього, беручи до уваги

особливості економічної безпеки країни в умовах глобалізації, автором було використано праці дослідників, які присвятили свої роботи питанням здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема: Г. О. Анцелевича, Г. Пастернак-Таранушенком, О. Белов, Х. Маховський, І. В. Багрової, В. О. Голубевої, М. І. Дідківського, Т. В. Злуніциної, І. І. Дахна, О. П. Гребельника, Л. В. Торгової, О. В. Трифонові, О. В. Хитрої та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломна магістерська робота виконана згідно з темою кафедри фінансів, банківської справи та страхування НУ «Запорізька політехніка» № 05321 «Антикризове управління фінансовою стійкістю суб'єктів господарювання в економіці України». Внесок автора полягає у дослідженні рівня фінансово-економічної безпеки підприємства та запровадження заходів успішного управління нею.

Метою дипломної роботи – вивчити теоретичні та практичні аспекти забезпечення економічної безпеки держави, оцінити наявні методи управління економічною безпекою країн ЄС та розробити шляхи вдосконалення механізму забезпечення економічної безпеки.

При написанні дипломної роботи було поставлено такі завдання дослідження:

- дослідити теоретичні основи з питань економічної безпеки держави;
- дослідити рівень економічної безпеки країн ЄС;
- вивчити та оцінити досвід країн ЄС в управлінні економічною безпекою держави;
- запропонувати шляхи вдосконалення механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки країн ЄС.

Об'єктом дослідження є фінансово-економічна безпека держави: економічні і фінансові показники та критерії їх оцінки.

Предметом дослідження є сучасний рівень, фактори та перспективи забезпечення економічної безпеки держави.

Методи аналізу фінансово-економічної безпеки підприємства постійно вдосконалюються по мірі настання змін в економіці України. Під час виконання

роботи були застосовані методи дослідження як аналіз коефіцієнтів (відносних показників), порівняльний аналіз, табличний метод, графічний метод.

Інформаційною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, економічної теорії, законодавчі та нормативні документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, Інтернет-ресурси, форми фінансової звітності підприємства.

Елементи наукової новизни: проаналізоване наявне методичне забезпечення економічної діяльності держави; оцінено рівень фінансової безпеки країн ЄС; розроблення пропозицій щодо вдосконалення системи управління економічною безпекою держави.

Практична значимість отриманих результатів досліджень буде сприяти підвищенню економічної ефективності та стабілізації розвитку економіки країни, а також підвищенню конкурентоспроможності міжнародній арені. І це внесок в теорію оцінки економічної безпеки держави та управління нею, який може бути використаний при розробці системи політики економічної безпеки країни.

Структура та обсяг роботи. Дипломна магістерська робота «Аналіз досвіду країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави» складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Робота містить 103 сторінки комп'ютерного тексту, з них 97 сторінок основного тексту, 9 рисунків, 9 таблиць, 51 джерело, 1 додаток.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Поняття та сутність економічної безпеки

Безпека є невід'ємною характеристикою й умовою життя та діяльності особи, суспільства та держави. Згідно з теорією мотивації (за А. Маслоу), яка обумовлює ієрархію потреб людини, безпека, поряд з фізіологічними потребами (в їжі, одязі тощо), є однією із головних потреб.

Небезпека – об'єктивна можливість негативного впливу на певне явище, систему, механізм, соціальний організм, внаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо.

Безпека – ступінь (рівень) захищеності від негативного впливу внутрішніх та (або) зовнішніх чинників. Загроза – конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов [9, с.51].

В Оксфордському тлумачному словнику безпеку інтерпретують як: «1) свобода чи захист від небезпеки чи тривоги; 2) заходи, вжиті для гарантування безпеки країни, особи, цінності».

За відносно короткий термін науковцями запропоновано специфічну термінологію з використанням нових для класичної економічної науки понять («загроза безпеці», «індикатор безпеки», «порогове значення безпеки», «нейтралізація загроз, небезпеки», «забезпечення національної, економічної безпеки», «фінансова безпека», «регіональна і міжнародна безпека», «макроекономічна безпека» тощо).

Назва науки походить від англійської «economic security of state» – економічна безпека держави, скорочено – екоесстейт. Екоесстейт як наука повинна мати власну методологію наукових досліджень, що відрізняють її інших наук. Одним із перших

дослідників цієї проблематики став Г. Пастернак-Таранушенко, який системно сформулював основи сучасної науки про економічну безпеку – екосестейт [10, с.39].

Сформовано відповідний методологічний інструментарій наукового аналізу, що свідчить про створення окремої підгалузі економічних досліджень – науки, яка займається вивченням теоретико-методологічних засад забезпечення економічної безпеки держави і має назву екосестей.

Сучасна наукова література містить різні тлумачення дефініції «економічна безпека». Так, енциклопедія сучасної України трактує економічну безпеку як складну багатофакторну категорію, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб населення і держави; протистояння дестабілізаційній дії чинників, які створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [20, с.36].

У більшості наукових робіт під поняттям «Економічна безпека» розуміється здатність економіки забезпечувати вільний і незалежний розвиток, стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни при несприятливих умовах і сценарії, здатність держави захищати національні економічні інтереси від внутрішніх і зовнішніх загроз [32, с.112].

Барановський О.І. наголошує, що: «необхідно включити економічну безпеку в планову роботу на кожному підприємстві, враховуючи вкрай складні умови вітчизняної економічного та правового середовища підприємницької діяльності, наслідки фінансово-економічної кризи не усунуто; інфляційні процеси і зниження купівельної спроможності населення; перекручена конкурентне середовище в результаті «співпраці» бізнесу і влади, часом створює непереборні проблеми в доступі підприємств до ринку і економічних ресурсів, прав діяльності; погано керовані процеси розвитку великих фермерських господарств, що володіють надлишковим фінансовим потенціалом, витісняють з ринку менш ліквідні і конкурентоспроможні господарюючі суб'єкти» [6].

У науковій економічній літературі немає єдиної загальноприйнятої трактування економічної безпеки. Науково-обґрунтована згадка про концепцію економічної безпеки держави, підприємства ті що вперше з'явилися в роботах таких авторів, як В. Мунтіян, О. Барановський, С. Реверчук, В. Шлемко та інші вітчизняні вчені.

У більшості наукових робіт під поняттям «Економічна безпека» розуміється здатність економіки забезпечувати вільний і незалежний розвиток, стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни при несприятливих умовах і сценарії, здатність держави захищати національні економічні інтереси від внутрішніх і зовнішніх загроз [1].

Вивчення економічної безпеки на рівні підприємства представляє великий інтерес для досліджень і підходів таких вчених, як А. Козаченко, В. Пономарьов, А. Ляшенко. У роботі цих авторів під економічною безпекою підприємства розуміється стан, при якому основний економічний агент знаходиться в стані надійного захисту і не потрапляє під негативний вплив будь-яких факторів [44].

Проблема ризику в бізнесі завжди вивчалася. Ясно, що будь-які підприємницькі дії в мінливої ринкової середовищі ризиковані. Тому в багатьох сучасних роботах з даної проблеми безпеку підприємства часто зводиться до ефективного управління ризиками.

Герасимчук З.В. пропонує розглядати: «діагностики загроз підприємства як негативний вплив сукупності умов, подій, процесів функціонування, пов'язаних з діяльністю підприємства, об'єктів і факторів навколишнього середовища, що дестабілізують взаємодію і узгодженість підприємства. підсистеми та порушують її діяльність» [22].

У процесі становлення ринкової економіки, трансформації економікоправового поля з'являються додаткові фактори зовнішнього середовища діяльності господарюючих суб'єктів, велика частина яких має негативний вплив, вимагаючи посилення економічної безпеки підприємницької діяльності, оскільки складова частина господарської діяльності підприємства.

У цьому контексті проблема забезпечення економічної безпеки підприємства явно виходить за рамки управління підприємством і стає одночасно об'єктом і метою державної політики. Йдеться про комплексний підхід, який передбачає діями кожного окремого підприємства зі створення системи своєї безпеки (на мікрорівні), а також формування центральними, регіональними та місцевими органами влади здорового конкурентного середовища та забезпечення необхідних умов для розвитку кожного підприємства.

Значні результати в розгляді проблеми фінансової безпеки належать вченому А.І. Барановському. Автор дає широке трактування і визначає: «фінансову безпеку як ступінь захисту фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин; як рівень забезпеченості громадянина, домогосподарства, шару, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і задоволення існуючі зобов'язання; як стан фінансової, грошової, валютної, банківської, бюджетної, податкової, бухгалтерської, інвестиційної, митної, тарифної і фондової систем, а також системи ціноутворення, яка характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатність відхиляти зовнішню фінансову експансію, забезпечувати фінансову стабільність, ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання; що стосується якості фінансових інструментів і послуг, воно запобігає негативному впливу можливих прорахунків і зловживань на фінансовий стан існуючих і потенційних клієнтів, а також гарантує (при необхідності) повернення інвестицій» [7].

Можна дійти висновку, що лише мала кількість існуючих наукових праць торкається юридичних аспектів забезпечення економічної безпеки держави і нам взагалі не вдалося виявити досліджень, присвячених аналізу правової політики в галузі, що розглядається.

Зазначена обставина свідчить про оригінальний характер і актуальність дослідження.

Проблема забезпечення безпеки є першочерговою важливістю з погляду кожного суб'єкта – як держави, і фізичної особи. Потреба безпеки може розглядатися як основна і провідна серед інших потреб суб'єкта (і не має в даному випадку значення розглядається чи як подібний суб'єкт окремий громадянин або ж публічно-правова освіта, така, наприклад, як Україна). Сказане зумовлює необхідність розробки державно-правових механізмів забезпечення безпеки особистості та держави, причому сказане стосується як механізмів забезпечення безпеки «загалом», так і забезпечення безпеки щодо окремих аспектів цього збірного поняття. Як подібний аспект загальної безпеки держави може розглядатися його економічна безпека.

Економічна безпека як частина цілісного поняття національної безпеки, в даному випадку, має і деяке самостійний зміст, забезпечується за допомогою застосування специфічних процедур та правових норм, що охороняють економічні аспекти функціонування системи державної влади.

Для того, щоб у рамках нашого дослідження ефективно та в належному обсязі розглянути інститут правової політики держави у сфері здійснення економічної безпеки, нам спочатку необхідно буде сформулювати саме визначення даного напрямку у забезпеченні національної безпеки України. Наявність чіткого визначення допоможе відокремити інститут економічної безпеки від усіх інших інститутів у системі національної безпеки держави, показати особливості охоронної функції права в цьому відношенні, зробити висновок про правомочність виділення такого напрямку у правовій політиці держави, як правова політика у сфері забезпечення економічної безпеки.

Загальним підходом, який використовується для конструювання дефініцій різного роду політико-правових інститутів, пов'язаних із забезпеченням безпеки, є їх позначення через стан захищеності відповідного кола суспільних відносин.

Скориставшись даним підходом, який можна розглядати як класичний, можна сформулювати загальне визначення економічної безпеки, як «стан захищеності економічних суспільних відносин».

При цьому, необхідно відзначити, що особливістю поточного розвитку вітчизняного законодавства є те, що воно містить легальне визначення цікавого для

нас поняття, яке вважав за необхідне сформулювати законодавець. Відповідно до пункту Стратегії економічної безпеки [43], під такою безпекою законодавець пропонує розуміти «стан захищеності національної економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз, за якого забезпечуються економічний суверенітет країни, єдність її економічного простору, умови для реалізації стратегічних національних пріоритетів України».

Неважко в даному випадку буде помітити, що існуюче легальне визначення є ширшим, ніж те, яке ми сформулювали раніше, але при цьому воно не суперечить йому за своєю сутністю. Це можна пояснити таким чином, що, конструюючи «офіційне» визначення економічної безпеки, законодавець вважав за необхідне особливим чином наголосити на тих моментах у забезпеченні такого роду безпеки, які видалися йому найбільш важливими. До таких моментів можна віднести, зокрема, наявність як внутрішніх, а й зовнішніх загроз для економічної безпеки держави, і навіть необхідність забезпечення економічного суверенітету України, що передбачає докладання державою певних зусиль підвищення якості та незалежності вітчизняної економіки.

Прагнення сформувати в Україні економіку, здатну до випереджального розвитку, змусило включити до легального визначення економічної безпеки вказівку на наявність умов, сприяють реалізації стратегічних національних пріоритетів України, що зумовлюється потребами як внутрішньої політики держави, і геополітики.

Наведене визначення дозволяє говорити про наявність суміжних та близьких понять, визначення яких необхідне для розуміння сутності економічної безпеки та зміст яких необхідно від економічної безпеки відмежовувати. Законодавець вважав за необхідне навести визначення даних понять у тому ж пункті, в якому дається визначення економічної безпеки.

Так, під «економічним суверенітетом України» чи просто під економічним суверенітетом законодавець пропонує розуміти «об'єктивно існуючу незалежність держави у проведенні внутрішньої та зовнішньої економічної політики з урахуванням міжнародних зобов'язань».

"Національні інтереси України в економічній сфері" в даний час повинні розглядатися як "об'єктивно значущі економічні потреби країни, задоволення яких забезпечує реалізацію стратегічних національних пріоритетів України".

«Загроза економічній безпеці» нині сприймається як «сукупність умов і чинників, створюють пряму чи непряму можливість заподіяння шкоди національним інтересам України у сфері». «Виклики економічної безпеки» це «сукупність факторів, здатних за певних умов призвести до виникнення загрози економічній безпеці».

«Ризик у сфері економічної безпеки» це-«можливість заподіяння шкоди національним інтересам України в економічній сфері у зв'язку з реалізацією загрози економічній безпеці».

Нарешті, під найбільш ключовим і важливим поняттям, що виступає метою всієї державної політики та системи державного управління в галузі, що розглядається, під забезпеченням економічної безпеки в даний час передбачається розуміти «реалізацію органами державної влади, органами місцевого самоврядування та Національного банку України у взаємодії з інститутами громадянського суспільства комплексу політичних, організаційних, соціально-економічних, інформаційних, правових та інших заходів, спрямованих на протидію викликам та загрозам економічній безпеці та захист національних інтересів України в економічній сфері» [46].

В даному випадку, необхідно зазначити, що обов'язок забезпечення економічної безпеки не є властивим лише федеральному рівню державної влади. Подібного роду безпека повинна забезпечуватися також і на рівні суб'єктів України та на муніципальному рівні.

Можна відзначити в даному випадку, що, незважаючи на те, що повноваження органів місцевого самоврядування у сфері здійснення контрольної діяльності є дуже обмеженими, але ними здійснюється в повному обсязі практично єдиний різновид контрольної діяльності, а саме фінансовий контроль, метою якого є і забезпечення економічної безпеки держави.

Велике значення для забезпечення економічної безпеки має діяльність таких юридичних осіб, що діють на підставі Конституції України, як Національний банк України та Рахункова палата України, про що у нашому дослідженні буде також більше докладно буде розглянуто надалі.

Не буде ефективною діяльність у сфері забезпечення економічної безпеки без залучення тих можливостей, які у цьому плані має громадянське суспільство. А всі застосовувані щодо цього політичні, організаційні, соціально-економічні, інформаційні, правові та інші заходи мають застосовуватися у комплексі, тобто, системним чином, взаємно доповнюючи і підтримуючи одне одного.

До основних викликів та загроз економічній безпеці, що виділяються в документах стратегічного планування, в даний час належать:

- прагнення розвинених держав використовувати свої переваги в рівні розвитку економіки, високих технологій (у тому числі інформаційних) як інструмент глобальної конкуренції;

- посилення структурних дисбалансів у світовій економіці та фінансову систему, зростання приватної та суверенної заборгованості, збільшення розриву між вартісною оцінкою реальних активів та похідних цінних паперів;

- використання дискримінаційних заходів щодо ключових секторів економіки України, обмеження доступу до іноземних фінансових ресурсів та сучасних технологій;

- підвищення конфліктного потенціалу в зонах економічних інтересів України, а також поблизу її кордонів;

- посилення коливань кон'юнктури світових товарних та фінансових ринків;

- зміна структури світового попиту на енергоресурси та структури їх споживання, розвиток енергозберігаючих технологій та зниження матеріаломісткості, розвиток «зелених технологій»;

- діяльність створюваних без участі України міждержавних економічних об'єднань у сфері регулювання торговельно-економічних та фінансово-інвестиційних відносин, що може завдати шкоди національним інтересам України;

- схильність фінансової системи України глобальним ризикам (у тому числі внаслідок впливу спекулятивного іноземного капіталу), а також вразливість інформаційної інфраструктури фінансово-банківської системи;

- вичерпання експортно-сировинної моделі економічного розвитку, різке зниження ролі традиційних чинників забезпечення економічного зростання, що з науково-технологічними змінами;

- відсутність українських несировинних компаній серед глобальних лідерів світової економіки;

- недостатній обсяг інвестицій в реальний сектор економіки, обумовлений несприятливим інвестиційним кліматом, високими витратами бізнесу, надмірними адміністративними бар'єрами, неефективним захистом права власності;

- слабка інноваційна активність, відставання в галузі розробки та впровадження нових та перспективних технологій (у тому числі технологій цифрової економіки), недостатній рівень кваліфікації та ключових вітчизняних компетенцій спеціалістів;

- виснаження ресурсної бази паливно-сировинних галузей з вичерпання діючих родовищ;

- обмеженість масштабів українського несировинного експорту, пов'язана з його низькою конкурентоспроможністю, недостатньо розвиненою ринковою інфраструктурою та слабкою залученістю до світові "ланцюжки" створення доданої вартості;

- низькі темпи економічного зростання, зумовлені внутрішніми причинами, зокрема обмеженістю доступу до довгострокових фінансових ресурсів, недостатнім розвитком транспортної та енергетичної інфраструктури;

- незбалансованість національної бюджетної системи;

- недостатньо ефективне державне управління;

- високий рівень криміналізації та корупції в економічній сфері;

- збереження значної частки тіньової економіки;

- посилення диференціації населення за рівнем доходів;

- зниження якості та доступності освіти, медичної допомоги та, як наслідок, зниження якості людського потенціалу;

- посилення міжнародної конкуренції за кадри вищої кваліфікації;

- недостатність трудових ресурсів;

- нерівномірність просторового розвитку України, посилення диференціації регіонів та муніципальних утворень за рівнем та темпами соціально-економічного розвитку;

- встановлення надлишкових вимог у галузі екологічної безпеки, зростання витрат на забезпечення екологічних стандартів виробництва та споживання [49, с.186].

Наведений перелік викликів та загроз дозволяє розглядати інститут економічної безпеки дуже і дуже широко – він порушує як питання якості надання освітніх послуг, так і стан захищеності суспільства в екологічній сфері, успішність пошуку нових природних ресурсів тощо. Саме безпосередньо пов'язується цей інститут і з проблемами державного управління.

Можна дійти невтішного висновку, що виклики і загрози економічної безпеки обов'язково враховуються розробки документів стратегічного планування у сфері соціально-економічного розвитку України.

Вважаємо, що подібні виклики та погрози повинні також враховуватися в оцінці ефективності діяльності відповідних державних органів та їх посадових осіб, які функціонують у певних сферах державного управління.

Отже, економічна безпека - це найважливіша якісна характеристика економічної системи, що визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення. Економічна безпека являє собою систему захисту життєвих інтересів держави. Як об'єкти захисту при цьому можуть виступати: економіка країни у цілому, окремі регіони, сфери і галузі господарства, юридична і фізична особи. Економічна безпека системи – це сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи.

1.2. Співвідношення понять економічної та національної безпеки

Загрози економічній безпеці можуть внести дисбаланс в діяльність економічного суб'єкта будь-якого рівня. Забезпечення економічної безпеки стає стратегічним завданням на рівні держави в цілому, так як від економічної сфери залежить і соціальна, і політична, і військова, і технологічна, і продовольча і інші види національної безпеки. Саме в умовах забезпечення національної безпеки країни можливе стабільне економічне зростання, збільшення добробуту громадян, процвітання держави.

Закон «Про національну безпеку України» (2018) визначає, що національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Невід'ємною складовою національної безпеки є економічна безпека держави. Вона відіграє вирішальну роль у досягненні економічного суверенітету держави, забезпеченні економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, убезпеченні суспільства від екологічних стихій, зростанні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності. Створення ефективної системи економічної безпеки держави дає можливість вчасно виявляти загрози національним економічним інтересам і запобігати заподіяння збитків соціально-економічній системі в цілому. Поліпшення системи економічної безпеки набуває особливої актуальності для країн, які переживають трансформаційну кризу та загострення притаманних їй суперечностей [42].

Загрозами економічної безпеки є явища і процеси, що впливають негативно на господарство країни, що утискають економічні інтереси особи, суспільства і держави. Постійне відстеження і визначення основних загроз економічній безпеці значно полегшує її підтримання на належному рівні, а також дає можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо зниження негативного впливу загроз чи їх повної ліквідації.

В чинному законодавстві України, а саме в Законі України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 (редакція від 24.10.2020) та Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» в редакції Указу Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 визначені основні реальні та потенційні загрози національній безпеці України на сучасному етапі, в тому числі в економічній сфері.

В цих документах загрози економічній безпеці розглядаються лише в рамках національної безпеки, при цьому загрози економічній безпеці держави не систематизовано за окремими складовими економічної безпеки держави.

Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України підготовлено Проект Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, який розроблений на виконання Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392. В цьому проекті вперше в Україні на законодавчому рівні визначено поняття «економічна безпека» – це стан економіки, за якого досягаються основні національні економічні інтереси. Зазначається, що стратегія базується на пріоритетах національних економічних інтересів та визначає мету, напрями, завдання та механізми державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, також визначено, що всі складові економічної безпеки на всіх основних рівнях є низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки у довгостроковій перспективі.

У проекті Стратегії економічної безпеки зазначено, що основними засадами державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки є [1]:

- забезпечення стійкості від зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз національним економічним інтересам держави та її громадян;
- збереження та розвиток економічної потужності країни з урахуванням цілей сталого розвитку та позицій людиноцентризму;
- гарантування національної економічної незалежності та здатності до захисту національних економічних інтересів, зокрема у високотехнологічних сферах.

На відміну від чинного законодавства у науковій літературі запропоновано різні критерії класифікації загроз економічній безпеці. Загрози, яким піддається економічна безпека держави, можуть мати різну ступінь впливу, природу виникнення. Правильна класифікація загроз буде грати важливе значення в процесі управління ними. Посилення багатьох загроз економічній безпеці відбувається під дією глобалізації, яка розвивається вже досить тривалий час. Продовжується активний розвиток світового господарського комплексу торгових, виробничих, фінансових відносин. Національні економіки переплітаються і взаємодоповнюють один одного. Це робить очевидною виділення ще однієї класифікації загроз економічній безпеці – загроз, пов'язаних з глобалізацією і загроз, що не залежать від неї.

Як зазначає О. Олійничук, одними із найбільш небезпечних загроз національними інтересам України в економічній сфері є наступні: скорочення ВВП; зниження інвестиційної активності; скорочення досліджень у критично-важливих напрямках; ослаблення системи державного регулювання у сфері економіки; висока залежність від кон'юнктури зовнішніх ринків тощо [21]. Глобалізація – новий рівень економічної діяльності, що працює в єдиному економічному просторі, характеризується переважанням світогосподарських зв'язків над національними.

Глобалізація – фактор посилення традиційних і виникнення нових загроз економічній безпеці держави і виявляється у всіх показниках і індикаторах економічної безпеки держави.

В умовах активного розвитку процесів глобалізації та міжнародної економічної інтеграції заходи забезпечення безпеки, як складної соціальної системи, повинні враховувати її багатогранність, складність та багатоплановість, що зумовлює значну актуальність дослідження природи та сутнісної характеристики категорії «економічна безпека держави» як мультилареального явища. Багатогранність економічної безпеки проявляється у її тісному зв'язку та постійній взаємодії з такими категоріями як «загроза», «ризик» та «небезпека», в основі яких лежить невизначеність, як один з головних імпульсів її існування. Саме невизначеність є фундаментальним атрибутом будь-якої господарської реальності та

є джерелом загроз для економічної безпеки держави, що вимагає більш ґрунтовного дослідження сутності та змісту цих категорій в контексті забезпечення безпеки держави від сучасних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру.

Так, В. В. Мартиненко визначає такі найбільш актуальні виклики глобалізації, що створюють численні загрози економічній безпеці держави:

- нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу;

- розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг викликає гостру проблему забезпечення достатнього простору для розвитку ресурсів національних ринків;

- поширення кризових явищ у світовій економіці, які мали переважно національні витоки, міжнародні наслідки і потенційно глобальний характер;

- експансія передових країн світу, що супроводжується безперешкодним потраплянням високорозвинутих країн на ринки найбільш слабких країн, руйнуванням місцевої промисловості та експортуванням чужих соціокультурних цінностей;

- дефіцит ресурсів для розширеного розвитку, зокрема енергетичних, що провокує зростання цін на паливо та викликає істотні зміни у структурі споживання населення.

Загрозами економічній безпеці України, які створюються в умовах глобалізації, слід вважати реальні або потенційні явища та події, що загрожують функціонуванню і розвитку економічної, соціальної та політичної системи, а також життєво необхідним потребам та інтересам людини, суспільства і держави. При цьому загрози економічній безпеці від сфери їх виникнення розрізняють внутрішні і зовнішні загрози.

Зовнішні загрози пов'язані з несприятливими процесами в світовій економіці (міжнародні валютно-фінансові відношення, міжнародна торгівля, світовий ринок 29 капіталу). Внутрішні чинники пов'язані з діяльністю органів державної влади, макроекономічною і мікроекономічною нестабільністю ринкової економіки. Вони

обумовлені тими процесами, які виникають в ході реалізації економічної політики держави. Це, перш за все, якість прийнятих рішень органами влади і механізм їх виконання (бюджетна та податкова дисципліна, дотримання законодавства та ін.). Зовнішні загрози економічній безпеці держави, значно зросли в умовах глобалізації світової економіки. Так, зазначає В. В. Рокоча, що існуючі системи економічної безпеки, які були розбудовані в попереднє століття, стали виявляти дисфункцію, оскільки, з одного боку, почали модифікуватися традиційні загрози, а з іншого – з'явилися нові загрози, породжені безпосередньо глобалізованим середовищем. Виникла невідповідність усталених систем національної економічної безпеки загрозам, що їх визначали [24]. Постало питання про створення нових моделей національної економічної безпеки, що були б похідними від модифікованих традиційних і специфічних (нових) глобалізаційних загроз. Ефективність його вирішення залежить від правильності ідентифікації нових загроз і перетворення, відповідно до останньої, моделей національної економічної безпеки. Розглядаючи загрози економічній безпеці держави необхідно виокремити основні внутрішні та зовнішні загрози (див. рис.1.1.).

Перелік зазначених загроз економічній безпеці на рис. 1.1 не є повним та може бути розширений. Але, на сьогодні, це саме ті загрози, які несуть найбільше небезпеку національним економічним інтересам України. Ступінь впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на стан економічної безпеки держави постійно змінюється в зв'язку з динамічними умовами функціонування суспільства, національної економіки та світової економічної системи в цілому. Зазвичай, вирішальний вплив на стан економічної безпеки держави справляють внутрішні загрози, але в окремих випадках деструктивний вплив зовнішніх загроз може значно перевищувати небезпеку від внутрішніх загроз, а комплексний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз, як правило, призводить до посилення загальної загрози.

Проведене дослідження свідчить, що проблематика економічної безпеки у сучасних наукових дослідженнях досить часто. Проте вченими негаразд часто розглядаються проблеми власне правової політики у сфері реалізації економічної безпеки.

Рис. 1.1 Ключові загрози економічній безпеці держави

Існуючі в даний час роботи можуть стосуватися концептуальних основ економічної безпеки та економічної безпеки на різних рівнях, у тому числі економічної безпеки особистості у зв'язку з економічною безпекою держави, взаємозв'язку економічної безпеки держави та регіону, державної та міжнародної

економічної безпеки, економічної безпеки окремих територій та регіонів, юридичних осіб та різного роду підприємств, економічної безпеки окремих сфер державного управління, існуючим загрозам у сфері забезпечення економічної безпеки, орієнтирам у розвитку та зміцненні економічної безпеки, органам та відділам, що забезпечують економічну безпеку, взаємозв'язкам, що є між українською та міжнародною економічною безпекою тощо.

Можна дійти висновку, що, незважаючи на те, що в роботах деяких дослідників проблеми національної безпеки все ж таки розглядаються, їх кількість не є великою і більшість дослідників проводять вузькі дослідження, зупиняючи свою увагу на проблемах економічної безпеки держави, регіону або підприємства, але не переходячи до розгляду проблем, що цікавлять нас, здійснення правової політики у сфері забезпечення економічної безпеки на державному рівні (тобто, до розгляду економіко-юридичних аспектів у вивченні національної безпеки).

Аналізуючи поняття економічної та національної безпеки, пропонуємо розглядати їх як частину та ціле: економічна безпека повністю повинна включатися до змісту поняття «національна безпека», але повністю з цим поняттям вона не збігається.

У документах стратегічного планування, які були опубліковані в останні роки, питання забезпечення економічної безпеки порушується законодавцем неодноразово.

На Уряд України Президентом України була покладено обов'язок протягом тримісячного строку після прийняття розглянутого документа сформулювати систему заходів організаційного, нормативно-правового та методичного характеру, які б дозволили здійснити всі необхідні заходи щодо приведення в життя наведеної Стратегії. В даному випадку необхідно окремим чином підкреслити ту обставину, що, вийшовши з економічного хаосу 1990-х років, Україна робить зусилля для здійснення більш тривалого прогнозування і планування в економічній сфері.

Подібні спроби робилися вітчизняною державою в плані розробки сучасної моделі бюджетної політики, подібні спроби робляться в плані здійснення економічної безпеки.

На Уряд України главою держави також була покладена обов'язок здійснювати моніторинг стану, в якому знаходиться економічна безпека України і проводити оцінку фактично становища, що склалося в зазначеній сфері.

Уряд України також повинен займатися контролем за приведенням у життя положень цієї Стратегії, що передбачає періодичне співвідношення фактично складається у сфері забезпечення економічної безпеки обстановки з тими вимогами та параметрами, які держава мала забезпечити відповідно до положень зазначеного документа.

Можна сміливо сказати і тому, що Уряд України, як орган, очолює систему виконавчої влади державі, покликано було складати щорічні доповіді про ситуацію, що складається у сфері забезпечення економічної безпеки, на розгляд Президента України.

У цьому, Уряд України покликано як констатувати фактично сформовану обстановку у зазначеній області, але має також і пропонувати на розгляд Президента України заходи, покликані сприяти зміцненню економічної безпеки держави.

Чинну Стратегію економічної безпеки було розроблено з метою реалізації стратегічних національних пріоритетів України, визначених у Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 31 грудня 2015 р. N 683; при цьому, в даний час був прийнято і діє вже інший документ у зазначеній області - Указ Президента України від 2 липня 2021 р № 400 «Про Стратегію національної безпеки» [43].

У розділі IV «Забезпечення національної безпеки» документа 2021 року є окрема частина «Економічна безпека» покликаний відповідним чином зорієнтувати економічну політику, що здійснюється державою, в умовах економічної кризи, що наздоганяє світову економіку. Цей розділ містить вказівку на кілька ключових загроз для забезпечення економічної безпеки України:

- період глибокої рецесії у світовій економіці, посилення ринкової волатильності, нестійкість міжнародної фінансової системи, збільшення розриву між реальною та віртуальною економікою;

- накопичені соціально-економічні проблеми, диспропорції у розвитку країн, неефективність інструментів стимулювання економічної активності, що раніше використовувалися.

Невизначеність перспектив світової економіки підвищується у зв'язку з ослабленням системи регулювання міжнародних економічних відносин, політизацією питань економічного співробітництва, дефіцитом взаємної довіри між державами, застосуванням у односторонньому порядку обмежувальних заходів (санкцій) та зростання протекціонізму;

- трансформація традиційних ринків товарів, капіталів, технологій та робочої сили, поява нових секторів економіки супроводжуються перерозподілом ролей та потенціалу окремих країн та регіонів світу, формуванням нових центрів економічного впливу.

Говорить законодавець і про наявність низки переваг, які може використовувати Україна щодо підвищення та зміцнення своєї економічної безпеки:

- велика територія та вигідне географічне положення;
- різноманітність природно-кліматичних умов та мінерально-сировинних ресурсів;
- науково-технологічний та освітній потенціал;
- макроекономічна стійкість, внутрішньополітична стабільність;
- високий рівень забезпечення оборони країни та безпеки держави.

Наведені фактори створюють сприятливі умови для модернізації української економіки, розвитку промислового потенціалу України.

Вихід із кризи у разі пропонується шукати у зміні структури економіки України. Перехід від експорту первинних сировинних ресурсів та сільськогосподарської продукції до їх глибокої переробки, розвиток існуючих та створення нових високотехнологічних виробництв та ринків поряд з технологічним оновленням базових секторів економіки, використанням низько вуглецевих технологій призведуть до зміни структури української економіки, підвищення її конкурентоспроможності та стійкості.

Цілями забезпечення економічної безпеки України є зміцнення економічного суверенітету країни, підвищення конкурентоспроможності української економіки та її стійкості до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, створення умов для економічного зростання України, темпи якого будуть вищими за світові.

Стратегія є основою для формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки на федеральному, регіональному, муніципальному та галузевому рівнях і покликана консолідувати зусилля федеральних органів державної влади, органів державної влади суб'єктів України, органів місцевого самоврядування, Національного банку України та інститутів громадянського суспільства щодо забезпечення економічної безпеки з метою захисту національних інтересів та реалізації стратегічних національних пріоритетів України.

Отже, підсумовуючи вище зазначене можемо зробити висновок про те, що хоча Україна і подолала складний період перехідної економіки, проте говорити про наявність у державі надійної та ефективної системи забезпечення національної економічної безпеки поки що зарано. Наразі її стан можна охарактеризувати як активне становлення. Першочерговим завданням для України на цьому шляху є розроблення та затвердження національної стратегії економічної безпеки держави, яка визначатиме основні напрямки та механізми реалізації державної політики у даній сфері. При цьому мають бути враховані усі найбільш важливі фактори (як дійсні, так і можливі у майбутньому), що впливають на стан економічної безпеки країни.

Також можна дійти висновку, що нині економічна безпека розглядається законодавцем як невід'ємний елемент національної безпеки. Важливість та обсяг завдання забезпечення економічної безпеки зумовлюють ту обставину, що для її забезпечення законодавцем приймаються окремі спеціалізовані нормативно-правові акти.

1.3. Принципи, показники та механізми забезпечення економічної безпеки держави

Для кращого розуміння суті економічної безпеки важливо зрозуміти її зв'язок з поняттями «розвиток» і «стійкість». Розвиток – один із компонентів економічної безпеки. Адже, якщо економіка не розвивається, то різко падають можливості її виживання, а також опір та пристосованість до внутрішніх та зовнішніх загроз.

Стойкість і безпека – найважливіші характеристики економіки як єдиної системи, їх не треба протиставляти, з них кожна по-своєму характеризує стан економіки. Стойкість економіки характеризує міцність і надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків усередині системи, здатність витримувати внутрішні та зовнішні «навантаження». Безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до самовиживання в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, а також дії непередбачених і важко прогнозованих факторів. Чим більш стійка економічна система, тим життєздатніша економіка, і оцінка її безпеки буде досить високою. Порушення пропорцій і зв'язку між різними компонентами системи веде до дестабілізації і є сигналом переходу економіки від безпечного стану до небезпечного.

Суть економічної безпеки реалізується в системі критеріїв і показників. Критерій економічної безпеки можна визначити як оцінку стану економіки з точки зору найважливіших процесів, які відображають зміст економічної безпеки. Критеріальна оцінка безпеки включає в себе оцінки: ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці, з точки зору його відповідності рівню в найбільш розвинутих країнах, а також рівню, при якому небезпеки внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоспроможності економіки; цілісності території та економічного простору; суверенітету, незалежності і можливості протистояння зовнішнім загрозам, соціальної стабільності та умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів [5].

Для економічної безпеки значення мають не стільки самі показники, скільки їх порогові значення. Порогові значення – це граничні значення, недотримання яких заважає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних, руйнівних тенденцій в сфері економічної безпеки. Як приклад (по відношенню до внутрішніх загроз) можна назвати рівень безробіття, розрив у доходах між найбільш і найменш забезпеченими групами населення, темпи інфляції. Наближення до їх гранично допустимого значення свідчить про нарощування загроз соціально-економічної стабільності суспільства, перевищення граничних, або порогових значень – про вступ держави в зону нестабільності й соціальних конфліктів, тобто про реальний підрив економічної безпеки. З точки зору зовнішніх загроз як індикатори можуть виступати гранично допустимий рівень державного боргу, збереження або втрата позицій на світовому ринку, залежність національної економіки та її найважливіших секторів (включаючи оборонну промисловість) від імпорту закордонної техніки, комплектуючих виробів або сировини.

Важливо підкреслити, що найвищий ступінь безпеки досягається при умові, що весь комплекс показників знаходиться в діапазоні допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не зашкоджуючи іншим. Наприклад, зниження темпу інфляції до граничного рівня не повинно призводити до підвищення рівня безробіття над допустимим рівнем, або зниження дефіциту бюджету до порогового значення – до повного замороження й падіння виробництва тощо.

Можна зробити висновок, що за межами значень порогових показників національна економіка втрачає здатність до динамічного саморозвитку, конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках, стає об'єктом експансії інтернаціональних і транснаціональних монополій, роз'їдається виразками корупції, криміналу, страждає від внутрішнього та зовнішнього грабунку національного багатства.

Серед показників економічної безпеки доцільно виділити наступні показники, які характеризують [11]:

– економічний ріст (динаміка і структура національного виробництва та доходу, показники об'ємів і темпів промислового виробництва, галузева структура господарства і динаміка окремих галузей, капіталовкладення тощо);

– природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни;

– динамічність і адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішню і зовнішню заборгованість);

– якість життя (ВВП на душу населення, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан навколишнього середовища тощо).

Порогові рівні зниження безпеки можна охарактеризувати системою показників загальногосподарського і соціально-економічного значення, зокрема:

– гранично допустимий рівень зниження економічної активності, обсягів виробництва, інвестування і фінансування, за межами якого неможливий самостійний розвиток країни на технічно сучасному, конкурентоспроможному базисі, збереження демократичних засад суспільного ладу, підтримка оборонного, науково-технічного, інноваційного, інвестиційного та освітньо-кваліфікаційного потенціалу;

– гранично допустиме зниження рівня і якості життя загальної маси населення, за межами якого виникає загроза втрати найбільш продуктивної частини національного людського капіталу і нації як органічної частини цивілізованої спільноти;

– гранично допустимий рівень зниження витрат на підтримку і відтворення природно-екологічного потенціалу, за межами якого виникає небезпека незворотного руйнування елементів природного середовища, втрати життєво важливих ресурсних джерел економічного росту, а також значних територій проживання, розміщення виробництва і рекреації, нанесення шкоди здоров'ю сучасного і майбутнього покоління і інше.

Сучасна економіка розглядає кілька концептуальних моделей економічної безпеки як національної, так і регіональної економічних систем. Зокрема, концепція економічної безпеки добре відома, спираючись на ідеї та положення про структурну жорсткість економічної системи, її керованість, високий рівень захисту від зовнішніх викликів та загроз. Основною умовою економічної безпеки вважаються ресурси, потужність, стабільність, керованість [21].

До основних принципів забезпечення економічної безпеки регіону належать також принципи, зумовлені необхідністю врахування регіональних особливостей [39]. Такими принципами є:

- підтримка балансу регіональних інтересів;
- чітке розмежування змісту діяльності, повноважень та відповідальності органів державної влади на державному та регіональному рівнях;
- чітке розмежування повноважень та відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування; прагнення збільшити національне багатство країни шляхом ефективного використання природних ресурсів, науково-технічного, фінансового, інтелектуального трудового потенціалу регіону.

Забезпечення економічної безпеки залежить від механізму (стратегії економічної безпеки), який ідентифікує поточні проблеми та протиріччя, встановлює порогові значення економічних цінностей, що передбачає подальший розвиток економіки, пропонує шляхи вирішення виникаючих нестабільностей і коригує хід економічного розвитку. Механізм є узагальненою системою організаційних, правових та економічних заходів щодо виявлення, оцінки, вирішення та запобігання різноманітним фінансовим, політичним та іншим загрозам і включає [6]:

1) Детальні об'єктивні прогнози економічного розвитку, аналіз проблем та протиріч, які дозволяють повністю розкривати нові загрози, класифікувати їх та знаходити стратегічно правильні способи їх вирішення та запобігання.

2) Систему (граничних) порогових значень для економіки (оновлюється протягом певного календарного періоду) для безперервного моніторингу

економічної ситуації та можливості запобігання виникненню соціально-економічної нестабільності.

3) Визнання, розкриття, класифікація, пошук шляхів та засобів дозволу внутрішніх та зовнішніх, реальних та непрямих, інших загроз.

4) Розробку докладного об'єктивного прогнозу соціально-економічного розвитку з погляду факторів та процесів, які загрожують економічній безпеці та порушують цілісність економічної структури країни.

5) Пошук шляхів і засобів подолання виникаючих проблем, розробку конкретних стратегій виконавчої задля унеможливлення нових загроз безпеки країн ЄС у всіх секторах і секторах економіки та його реалізації.

6) Проведення конкретного огляду законодавчих та інших нормативних правових документів з погляду їх захисту від нових загроз та здатності забезпечити стабільність національних інтересів.

Мета механізму, як було сказано вище, – забезпечення економічної безпеки, створення та підтримання нормальних умов для життя та розвитку суспільства, соціально-економічної, військово-політичної та ін. захищеності держави, зміцнення єдності та збереження суверенітету України, а також успішне протистояння та запобігання загроз цілісності державної економіки за допомогою вироблення різних стратегій та постійного аналізу.

Можна виділити такі функції стратегії економічної безпеки [7]:

1) Функція захисту. Успішне запобігання або вирішення проблем і протиріч, що виникають, усунення або мінімізація різних загроз, збереження та розширення ресурсів, які можуть підтримувати безпеку країни у разі форс-мажорних обставин. Для її реалізації необхідно і достатньо:

- наявність соціально-економічних ресурсів, таких як: трудові та освітні ресурси, фінансові та матеріальні засоби, резерви управління; та їх успішне використання.

- наявність природних ресурсів, що використовуються для матеріальних благ, їх захисту та контролю втоми.

- постійне підвищення професійних навичок та професіоналізму трудових та кадрових ресурсів у всіх секторах та на всіх рівнях державного регулювання.

- постійно стежити за появою зовнішніх загроз вторгнення та впливу інших суб'єктів міжнародних відносин на економіку країни та захищати безпеку від таких ризиків.

2) Регулятивна функція. Загалом її дію можна поділити на два взаємопов'язані типи регулювання:

- державне регулювання, спрямоване на підтримку балансу між державними та громадськими заощадженнями та інвестиціями, забезпечення стабільності економіки країни та стабільне зростання економічних показників, підтримка економічних одиниць та захист їхньої економічної безпеки.

- саморегулювання ринку, яке безпосередньо пов'язане із зовнішніми та внутрішніми загрозами і залежить від їх запобігання та успішної ліквідації. Однак цей підхід не завжди успішний, тому що економічні одиниці в країнах ЄС характеризуються слабким впливом та нездатністю вирішувати та визначати тактику подальшого розвитку на найвищому рівні. Зрештою, це створює природну невизначеність на ринку, залежність від держави та її конкретні рішення.

3) Превентивна функція повинна забезпечувати запобігання різних загроз на всіх рівнях життєдіяльності країни, подальші шляхи та можливі превентивні заходи.

4) Інноваційна функція, у свою чергу, фокусується на розробці та подальшій реалізації інноваційних заходів щодо подолання існуючих загроз економіці. Успішна робота цієї функції пов'язана з так званим компенсаційним потенціалом, тобто взаємодією державного регулювання та регулювання ринку.

5) Соціальна функція передбачає забезпечення права і свободи громадян, поліпшення добробуту населення, задоволення різних потреб економічних одиниць, нашого суспільства та окремих соціальних груп.

Механізм забезпечення економічної безпеки являє собою систему організаційних, економічних та правових заходів щодо запобігання загрозам економічній безпеці та включає наступні елементи:

– прогнозування соціально-економічного розвитку держави з урахуванням виявлених та потенційних факторів та процесів, що загрожують її економічній безпеці у прогнозованому періоді;

– моніторинг та аналіз факторів та процесів, що визначають внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці для держави;

– розробка та реалізація органами виконавчої заходів щодо запобігання можливим загрозам економічній безпеці країн ЄС у всіх сферах та галузях економіки;

– експертиза проектів законодавчих та інших нормативних та правових актів з фінансових та господарських питань з позиції захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз національним інтересам держави в галузі економіки. [2]

В результаті зусиль держави щодо досягнення економічної безпеки хотілося б побачити сприятливе середовище для життя та процвітання людини, соціальної та військово-політичної стабільності європейського суспільства, співдружне існування багатонаціонального європейського суспільства, дієздатну модернізовану армію та не корумповану систему внутрішньої безпеки.

Механізм забезпечення економічної безпеки виконує ряд важливих функцій, до яких відносять захисну, регулятивну, превентивну (попереджувальну), інноваційну та соціальну функції.

Захисна функція механізму повинна захистити економіку країни від внутрішніх та зовнішніх спроб втручання та безпосередньо залежить від чесної, професійної роботи державних правоохоронних органів. Для забезпечення роботи захисної функції потрібна наявність чотирьох обов'язкових умов, серед яких:

а) наявність та ефективне використання соціально-економічних ресурсів країни;

б) раціональне використання та охорона наявних природних ресурсів;

в) вдосконалення управлінських та кадрових ресурсів на федеральному та регіональному рівнях;

г) захист національної економіки від зовнішнього впливу; нейтралізація зовнішніх ризиків [12].

Регулятивна функція механізму забезпечення економічної безпеки передбачає два варіанти нейтралізації загроз – регулювання «згори донизу» (механізм державного регулювання) та регулювання «знизу догори» (механізм ринкового саморегулювання).

Превентивна функція механізму забезпечення економічної безпеки – це адекватне планування та попередження неприємних та шкідливих процесів, що виникають як усередині, так і поза нашою економічною системою. Важливими важелями механізму є закони, правові акти, накази та постанови уряду, а також формування інформаційної системи економічної безпеки тощо.

Інноваційна функція механізму забезпечення економічної безпеки ґрунтується на виробленні та подальшому застосуванні інноваційних рішень та заходів з метою подолання виникаючих і вже діючих загроз економіці України. Реалізація цієї функції безпосередньо пов'язана з дією так званого компенсаційного потенціалу економіки, представленого у двох формах – формі державного регулювання та у формі ринкового саморегулювання за аналогією з регулятивною функцією [3].

Соціальна функція механізму забезпечення економічної безпеки спрямована на вирішення наступних головних цілей:

- реалізація прав і свобод громадян країни;
- досягнення найвищого рівня та якості життя населення шляхом взаємного партнерства суб'єктів господарювання, суспільства та різних соціальних груп та задоволення їх різноманітних потреб;
- зниження рівня безробіття;
- збільшення прожиткового мінімуму, а отже МРОТ та інших соціальних виплат;
- збільшення тривалості життя шляхом забезпечення доступності медичних послуг, пропаганди здорового способу життя, стимулювання любові до народного спорту серед молоді, проголошення традиційних загальнолюдських цінностей (сім'ї, багатодітності, високоосвіченості тощо);
- доступна освіта.

Отже, економічна безпека регіону повинна базуватися на принципах її забезпечення. Але в різних дослідженнях сучасних вчених існує безліч принципів економічної безпеки щодо підприємства чи регіону взагалі. Таким чином, для зміцнення України та її процвітання як суверенної та обороноздатної держави, необхідно реалізувати всі перелічені вище функції механізму забезпечення економічної безпеки. Продовжувати започатковану нашим урядом соціальну, людинолюбну політику, впевнено та послідовно розвивати виробничу сферу економіки, перестаючи бути для наших зарубіжних партнерів лише сировинною державою. Можливо, це лише мрія, але чесна система судочинства, непідкупні судді, не корумпована поліція є гарантом нашої економічної безпеки в тому числі, тому що віра народу в його державу – це і є головний механізм.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЄС ТА ОЦІНКА ЇХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ

2.1. Стан розвитку міжнародних економічних відносин країн ЄС

У процесі створення Європейського Союзу, ще від початку його заснування, виділялися 6 країн, які стали ініціаторами формування цього інтеграційного об'єднання. До цих країн належать Бельгія, Нідерланди, Франція, Німеччина, Італія та Люксембург, які разом із Великобританією та Скандинавськими країнами (Данія та Швеція) сформували собою безперечних лідерів з-поміж інших членів союзу.

У контексті дослідження глобальної економічної нерівності всередині ЄС варто зауважити, що важливу роль у зростанні диспропорцій у розвитку країн-членів ЄС відіграє географічний чинник. Зокрема, економісти умовно поділяють країни Європейського Союзу на «західні» і «східні», і такий поділ приводить до зростання протиріч та поширення дезінтеграційних процесів та настроїв.

Протягом усього періоду існування ЄС між західними країнами ЄС і країнами Центрально-Східної Європи сформувалися значні відмінності в економічному розвитку. Такі відмінності знайшли свій прояв навіть у контексті класифікаційних груп країн у світовому господарстві. Зокрема, країни Західної Європи можна віднести до групи промислово розвинених країн, а країни Центральної та Східної Європи – до країн із перехідною економікою.

Між країнами-членами Європейського союзу спостерігається високий ступінь інтеграції, проте поки що зовнішня політика має міждержавний характер. Усі 27 країн-членів значною мірою контролюють свої міжнародні відносини. Однак Союз набуває все більшої політичної ваги як єдиного політичного блоку, і існують спроби одноголосно виступати з різних політичних питань, особливо в галузі торгівлі та енергетики. Посада Верховного представника Союзу із закордонних справ та політики безпеки персоніфікує цю роль.

Зовнішня політика Європейського Союзу здійснюється або за допомогою Загальної зовнішньої та безпекової політики під керівництвом Європейської ради, або шляхом міжнародних економічних переговорів, що проводяться Європейською комісією. Провідним дипломатом ЄС в обох сферах є Верховний представник Жозеп Боррель. Частина оборонної співпраці відбувається у рамках Загальної політики безпеки та оборони.

Економіка Європейського союзу є третьою за величиною економікою у світі в номінальному вираженні та відповідно до паритету купівельної спроможності (ППЗ). Так, у 2022 році ВВП ЄС оцінюється в 17,2 трлн \$[1], що становить приблизно одну шосту від обсягу світового ВВП.

Основна валюта Євросоюзу — євро — є офіційною валютою 20 із 27 країн — членів ЄС та другою найбільш торговою валютою у світі після долара США.

Економіка Європейського Союзу (ЄС) складається з внутрішнього ринку економік країн — членів союзу, заснованого на вільному ринку та сучасних соціальних моделях. ВВП душу населення (ППС) становив 37 800 \$ в 2022 году проти 57 084 \$ у Сполучених Штатах і 14 340 \$ у Китаї.

Euronext є основною фондовою біржею Єврозони та сьомим за величиною ринком із ринкової капіталізації. Іноземні інвестиції в економіку ЄС у 2022 році становили 5,1 трлн доларів, а інвестиції ЄС у зарубіжні країни - 9,1 трлн доларів.

Європейський Союз, що є в господарському відношенні спільним ринком, самостійно бере участь у Світовій організації торгівлі під найменуванням «Європейські Співтовариства» поряд зі своїми власними державами-учасницями (тобто одночасно у СОТ беруть участь як ЄС, так і Німеччина, Франція, Люксембург та ін.).

Офіційною валютою Європейського Союзу є євро, що використовується у всіх документах та актах. У Пакті про стабільність та зростання викладено податкові критерії для підтримки стабільності та економічного зближення. Євро також є найбільш поширеною валютою у країнах ЄС, яка вже використовується у 19 державах-членах, відомих як єврозона. Всі інші держави-члени за винятком Данії, яка має спеціальну відмову, взяли зобов'язання щодо переходу на євро після того, як

вони виконують вимоги, необхідні для переходу. Швеція хоч і дала відмову, але заявила про можливе приєднання до Європейського механізму валютних курсів, який є попереднім кроком до вступу. Решта держав має намір приєднатися до євро через свої договори про приєднання.

Функціонування ЄС у 2007 році забезпечував бюджет у 116 мільярдів євро та 862 мільярди євро на період 2007—2013, що становить близько 1 % від ВВП Євросоюзу. Для порівняння, витрати однієї Великобританії за 2004 рік, за оцінками, становили близько 759 млрд. €, і Франції — близько 801 млрд. €. У 1960 року бюджет тодішнього ЄЕС становив лише 0,03 % від ВВП. Вже на теперішній час ВВП ЄС складає близько 16% від світового, що свідчить про постійний розвиток економіки країн ЄС.

Нижче наведено таблицю, яка показує, відповідно, ВВП і ВВП на душу населення в Європейському Союзі та для окремо кожної з 27 держав-членів, відсортованих за ВВП на душу населення. Це може бути використано для приблизного порівняння рівня життя між державами-членами, у Люксембургу найвищий і найнижчий Болгарії. Євростат, що базується в Люксембурзі, є офіційним статистичним бюро Європейських співтовариств, яке випускає щорічні дані щодо ВВП у державах-членах, а також ЄС загалом, які регулярно оновлюються з метою підтримки основ європейської бюджетної та економічної політики. Цифри вказані у євро за 2022 рік.

Таблиця 2.1

Розмір ВВП та ВВП на душу населення країн ЄС у 2022 році

Країна	ВВП, млн.євро	ВВП на душу населення, євро	Відсоток від середньоєвропейського ВВП на душу населення
1	2	3	4
Європейський союз	13 958 351,8	27,400	100

Продовж.табл.2.1

1	2	3	4
Німеччина	2 795 713,9	34,500	126
Франція	1 937 814,9	29,300	108
Італія	1 604 122,1	26,400	96
Іспанія	1 163 005,8	25,000	91
Польща	714 524,9	18,600	68
Нідерланди	605 557,0	35,900	131
Бельгія	362 996,6	32,500	123
Швеція	326 824,3	33,700	123
Австрія	303 218,8	35,500	129
Румунія	301 802,2	15,200	55
Чехія	244 249,6	23,200	85
Португалія	222 590,1	21,400	78
Греція	217 176,8	19,900	73
Данія	193 153,6	34,200	125
Угорщина	183 988,9	18,600	68
Ірландія	169 646,8	36,800	134
Фінляндія	165 378,7	30,300	111
Словаччина	114 215,1	21,100	77
Болгарія	92 498,2	12,800	47
Хорватія	68 233,7	16,100	59
Литва	60 411,2	20,600	75
Словенія	46 648,3	22,600	82
Люксембург	40 758,8	73,000	266
Латвія	34 935,8	17,500	64
Естонія	27 525,7	20,900	76
Кіпр	19 094,5	22,400	82
Мальта	10 097,3	23,600	86

Отже, так як країни в таблиці 2.1 розташовані за розміром загального ВВП, тому наочна наступна ситуація. Країни з найбільшими ВВП: Німеччина (2 795 713,9 млн.євро), Франція (1 937 814,9 млн.євро) та Італія (1 604 122,1 млн.євро). Найменші суми ВВП спостерігаються в наступних країнах: Естонія (27 525,7 млн.євро), Кіпр (19 094,5 млн.євро) та Мальта (10 097,3 млн.євро).

Також для аналізу розміру ВВП на душу населення зобразимо на графіку (Рис. 2.1) відсотки країн від середньоєвропейського ВВП на душу населення.

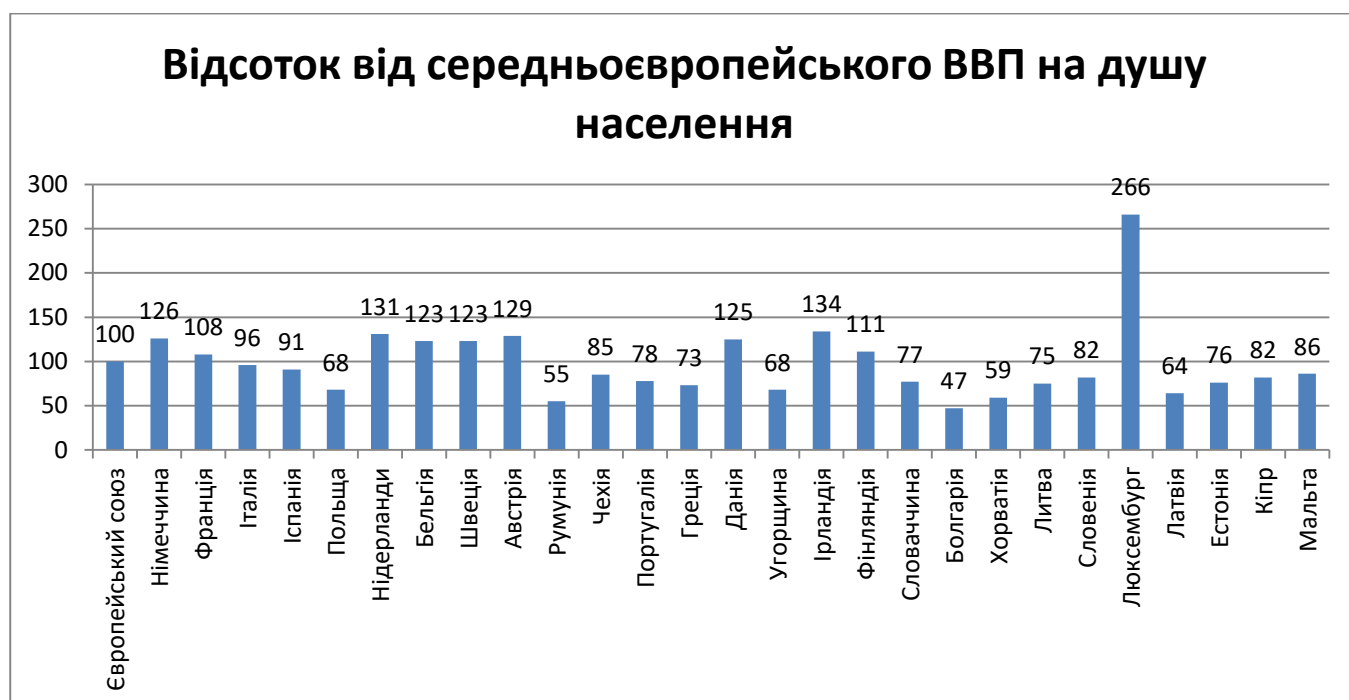

Рис. 2.1 Відсоток від середньоєвропейського ВВП на душу населення

Можна зробити висновок, що найбільший відсоток від середньоєвропейського ВВП на душу населення має Люксембург, що складає 266%, на другому місці – Ірландія з показником 134% та Нідерланди з відсотком – 131%. Більший ВВП на душу населення за середньоєвропейський мають також: Австрія (129%), Німеччина (126%), Данія (125%), Бельгія (123%), Швеція (123%), Фінляндія (111%) та Франція (108%). Найменші відсотки від середньоєвропейського ВВП на душу населення мають: Болгарія (47%), Румунія (55%) та Хорватія (59%).

Суттєвий вплив на поглиблення процесів глобальної економічної нерівності країн світового господарства, в тому числі країн ЄС, має діяльність

транснаціональних корпорацій, адже лише 25% світової економіки функціонує поза ТНК, а сукупні валютні резерви ТНК у 5 разів перевищують резерви центральних банків усіх країн світу.

Зосередження інвестицій у певних регіонах, переваги яких визначені географічним положенням і запасами ресурсів, потенціалом робочої сили, обсягами капіталу, демографічними тенденціями та іншими факторами, зумовлює посилення нерівномірного розвитку країн світу.

Зосередженню основної частини капіталу та інвестицій саме у високорозвинених країнах і, відповідно, їхньому подальшому розвитку сприяє той факт, що штабквартири більшості ТНК розташовані у високорозвинених промислових країнах світу, що, своєю чергою, дає змогу цим країнам із максимальною ефективністю використовувати потужності та можливості ТНК.

Аналіз статистичних даних щодо розміщення найбільших транснаціональних корпорацій світу та їхньої частки у світовому господарстві (табл. 2.2) показує, що більша частина ТНК розташована у промислово розвинених країнах світу, у тому числі в таких високорозвинених країнах Західної Європи, як Франція, Великобританія, Німеччина, Швейцарія, Нідерланди тощо. Як видно з таблиці 2.2, жодна з країн Центрально-Східної Європи не увійшла до цього рейтингу.

Таблиця 2.2

Положення найбільших транснаціональних корпорацій та їхня питома вага у світовій економіці у 2022 році

Країна походження	Кількість ТНК	Питома вага, %
1	2	3
США	152	30,4
Японія	63	12,6
Франція	31	6,2
Китай	29	5,8
Німеччина	25	5,0

Продовж.табл. 2.2

1	2	3
Канада	22	4,4
Іспанія	15	3,0
Австралія	14	2,8
Швейцарія	13	2,6
Італія	11	2,2
Південня Корея	11	2,2
Бразилія	8	1,6
Нідерланди	8	1,6

Посилення ролі ТНК у світовій економіці також зумовлює поглиблення процесів зростання нерівності економічного розвитку країн світу. ТНК зосереджують під своїм впливом ресурси, людські здібності, науковотехнічні знання та досвід, що дає їм контроль над стратегічно важливими сферами – фінансами, робочою силою, технологією, поставками сировини і компонентів, послугами і збутом.

У таблиці 2.3 наведено дані про розташування та обсяги прибутків у 2022 році десяти найбільших ТНК світу.

Таблиця 2.3

Топ-10 найбільших транснаціональних корпорацій у світі у 2022 році

Назва ТНК	Країна розміщення материнської компанії	Прибуток на 2022 р., млрд.дол.
1	2	3
Walmart	США	482
State Grid	Китай	330
China National Petroleum	Китай	299
Sinopec Group	Китай	294

Продовж.табл.2.3		
1	2	3
Royal Dutch Shell	Нідерланди	272
Exxon Mobil	Великобританія	246
Volkswagen	Німеччина	237
Toyota	Німеччина	237
Apple	США	234
BP	Великобританія	226

Як видно з таблиці 2.3, п'ять із десяти найпотужніших ТНК світового господарства належать таким високорозвиненим країнам ЄС, як Нідерланди, Великобританія та Німеччина, а країни Центрально-Східної Європи не зайняли жодних позицій у цьому рейтингу. Така тенденція вказує на значний розрив та асиметрію у розвитку країн Західної та Східної Європи.

Про велику роль країн Західної Європи у світовому господарстві свідчить і той факт, що за даними ЮНКТАД 2022 року до 10 найпривабливіших країн світу для прямих іноземних інвестицій належать 3 країни Європейського Союзу: Німеччина, Великобританія та Франція.

Отже Світове господарство являє собою складну систему національних економік окремих країн та їхніх угруповань, тісно пов'язаних між собою міжнародними економічними відносинами на основі міжнародного поділу праці, тобто міжнародної спеціалізації та виробничої кооперації. Для світової економічної системи ХХІ ст. характерним є стрімкий розвиток інтеграційних процесів між країнами, створення нових ринків та уніфікація економічних стандартів країн. Результатом всіх цих процесів стало поглиблення економічної глобалізації, яка є основною рушійною силою зближення національних економік країн світу. Очевидно, що вплив інтеграційних процесів по-різному впливає на високорозвинені країни, країни, що розвиваються, та слаборозвинуті країни. Саме тому сьогодні надзвичайно гостро постає питання глобальної економічної нерівності країн у світовому господарстві, яке можна охарактеризувати глобальним викликом

сьогодення для людства. Варто відзначити, що, хоча міжнародні організації та інтеграційні угруповання відіграють важливу роль у регулюванні міжнародних відносин, навіть всередині цих інтеграційних утворень також існують диспропорції у розвитку країн-членів цих угруповань. Ця проблема не оминула й країни Європейського Союзу як одного з найбільших та найвпливовіших інтеграційних об'єднань сучасності на світовій арені.

Між країнами-членами Європейського союзу спостерігається високий ступінь інтеграції, проте поки що зовнішня політика має міждержавний характер. Усі 27 країн-членів значною мірою контролюють свої міжнародні відносини. Однак Союз набуває все більшої політичної ваги як єдиного політичного блоку, і існують спроби одноголосно виступати з різних політичних питань, особливо в галузі торгівлі та енергетики.

2.2. Аналіз стану економічної безпеки країн ЄС

Економічна безпека держави – це ідеальна категорія, тому це поняття навіть у найрозвинутіших країнах є відносним. Абсолютної економічної безпеки практично не існує, адже будь-які несприятливі процеси, різноманітні загрози та ризики існують або просто є можливими навіть в економічно та соціально стабільних державах. В Україні ж показники економічної безпеки (рівень ВВП, якість життя, майнове розшарування населення, рівень безробіття, структура економіки та її криміналізація, імпортна залежність, внутрішній та зовнішній борг держави та інші індикатори) були і залишаються загрозливими.

В сучасній економіці є велика кількість підходів до складу показників економічної безпеки і немає єдиної думки з приводу того, які індикатори та показники мають провідне значення, котрими з них потрібно користуватися для осмислення економічної безпеки у тій чи іншій галузі, які граничні значення цих

показників будуть характеризувати кризові процеси в економіці. Така роз'єднаність у думках ускладнює вивчення питань економічної безпеки на будь-якому її рівні.

Одним із основних завдань функціонування ЄС є подолання спільних глобальних викликів, і, хоча країни Європейського союзу спрямовують максимальні зусилля для подолання бідності як однієї з найбільших глобальних проблем сьогодення, все ж 122 млн. осіб (тобто майже чверть населення ЄС) живуть на порозі бідності. При цьому недивно, що основна частка бідних припадає на країни Центральної та Східної Європи, а також Грецію, Іспанію і Португалію. До прикладу, в Польщі частка бідного населення становить 6,7%, у Греції – 36%, у Португалії – 27%, в Іспанії – 29%.

Одним із основних чинників глобальної економічної нерівності є нерівність доходів, тому у процесі аналізу економічної нерівності в ЄС доцільно розглянути і проаналізувати доходи його країн-членів, адже розмір мінімальної оплати праці в країні впливає не лише на добробут населення, але й на продуктивність праці в країні, а також соціально-економічне положення країни у міжнародних відносинах (рис. 2.2).

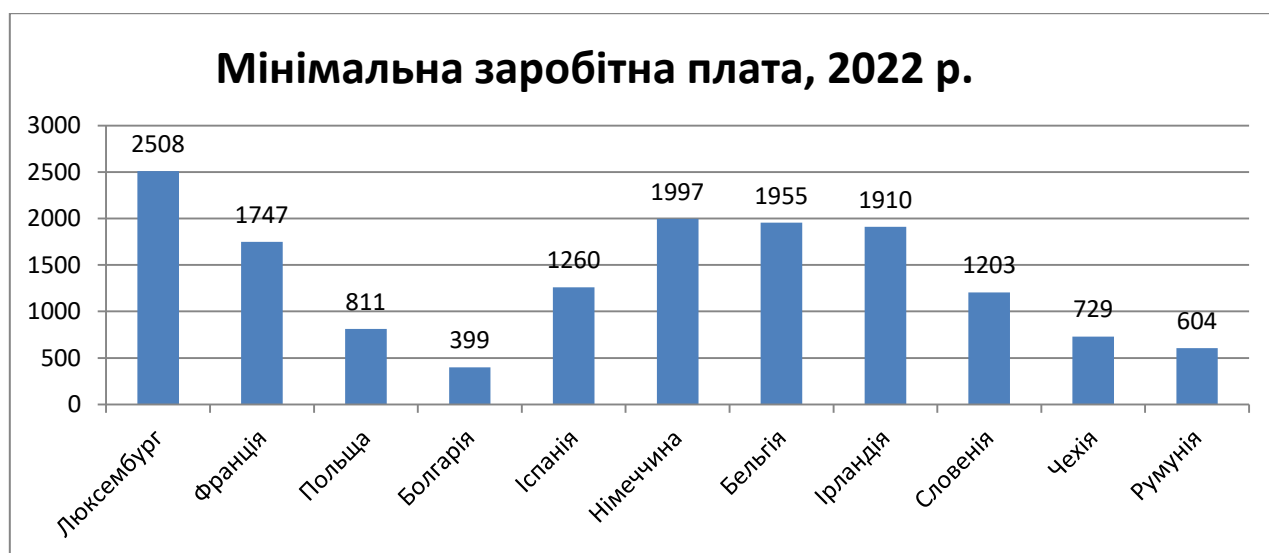

Рис. 2.2 Розмір мінімальної заробітної плати у країнах-членах ЄС у 2022 році, євро

З рисунка видно, що з-поміж інших країн-членів ЄС мінімальна заробітна плата є найвищою в Люксембурзі, а найнижчою – в Болгарії (для порівняння: розмір мінімальної заробітної плати в Люксембурзі у 8 разів перевищує цей показник у Болгарії, у 3 разів – у Польщі, у 2 рази – Іспанії). Така різниця між рівнем мінімальної заробітної плати країн Європейського Союзу значною мірою впливає на зростання диспропорцій всередині угруповання і має свої наслідки (зокрема, посилення міграційних процесів з країн Центральної та Східної Європи до західних країн ЄС).

Важливим показником, на котрий варто звернути увагу в процесі дослідження нерівномірності економічного розвитку країн-членів ЄС, є рівень безробіття (табл. 2.4), адже він є одним з основних індикаторів добробуту населення країн.

Таблиця 2.4

Динаміка рівня безробіття у країнах-членах ЄС протягом 2018–2022 рр.

Країна	2018	2019	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6
Бельгія	7,6	8,4	8,5	8,5	8,0
Болгарія	12,3	13,0	11,4	9,2	7,7
Чехія	7,0	7,0	6,1	5,1	4,0
Данія	7,5	7,0	6,6	6,2	6,2
Німеччина	5,4	5,2	5,0	4,6	4,1
Естонія	10,0	8,6	7,4	6,2	9,0
Ірландія	14,7	13,1	11,3	9,4	8,0
Греція	24,5	27,5	26,5	24,9	12,0
Іспанія	24,8	26,1	24,5	22,1	19,6
Франція	9,8	10,3	10,3	10,4	9,9
Хорватія	16,0	17,3	17,3	16,3	12,8
Італія	10,7	12,1	12,7	11,9	6,0
Кіпр	11,9	15,9	16,1	15,0	13,3
Латвія	15,0	11,9	10,8	9,9	9,7

Продовж табл.2.4

1	2	3	4	5	6
Литва	13,4	11,8	10,7	9,1	8,0
Люксембург	5,1	5,9	6,0	6,5	6,3
Угорщина	11,0	10,2	7,7	6,8	9,4
Мальта	6,3	6,4	5,8	5,4	4,8
Нідерланди	5,8	7,3	7,4	6,9	6,0
Австрія	4,9	5,4	5,6	5,7	6,0
Польща	10,1	10,3	9,0	7,5	6,3
Португалія	15,8	16,4	14,1	12,6	11,2
Румунія	6,8	7,1	6,8	6,8	6,0
Словенія	8,9	10,	9,7	9,0	7,9
Словаччина	14,0	14,2	1,2	11,5	9,7
Фінляндія	7,7	8,2	8,7	9,4	8,8
Швеція	8,0	8,0	7,9	7,4	6,9

Також для ночності наведено рисунок у Додатку А.

Як видно з таблиці 2.4 та з Додатку А, у 2022 році найвищий рівень безробіття був в Іспанії, Португалії, Кіпрі, Греції та Хорватії, а найнижчий рівень безробіття – в Чехії та Німеччині. Також аналіз даних, наведених у таблиці, показує позитивну тенденцію скорочення рівня безробіття майже в усіх країнах ЄС, крім Австрії, протягом 2018–2022 рр.

У процесі аналізу економічної безпеки держави країн-членів ЄС варто акцентувати на увагу на проблемі розвитку тіньового сектору економіки як одного з основних викликів для країн. Зокрема, як видно з рисунку 2.3, в найбільш розвинених країнах ЄС питома частка тіньового сектору в національній економіці є значно меншою, ніж в інших групах країн. Середній рівень тіньового сектору в економіці країн ЄС становить 18%.

Проте аналіз даних, наведених у рисунку 2.3, показує, що серед розвинених країн також є країни з досить високими показниками тіньової активності. Наприклад, питома частка тіньового сектору Бельгії, Швеції та Франції становить 16,2%, 13,2% і 12,3% відповідно, а рівень тінізації економік Чехії і Словаччини – 15,1% і 14,1% відповідно. Така тенденція може бути пояснена різним рівнем податкового навантаження в країнах.

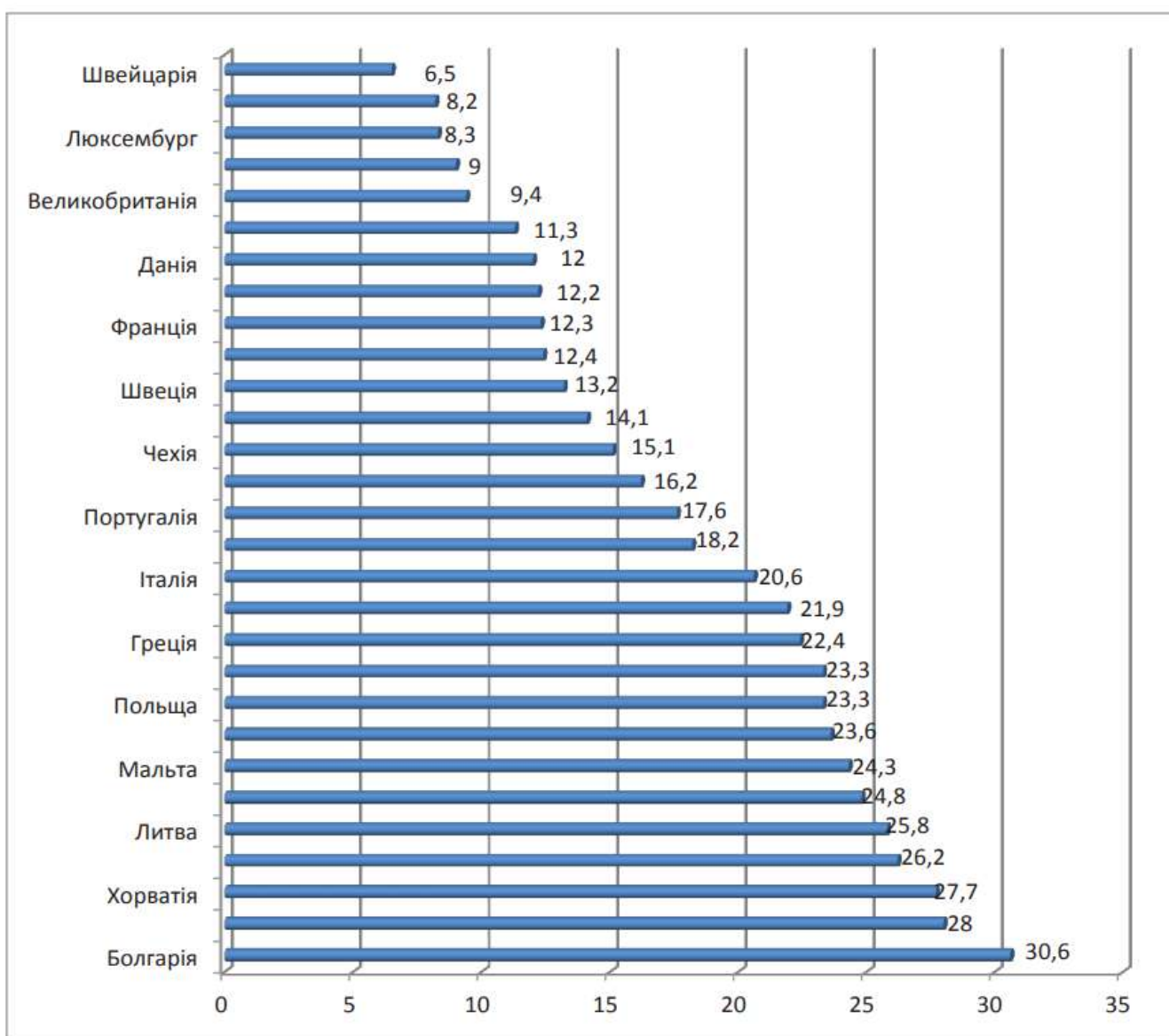

Рис.2.3 Рівень розвитку тіньового сектору економіки країн Європейського союзу у 2022 р. у % до офіційного ВВП цих країн

Зокрема, за даними Європейської Комісії (рис. 2.4) середній показник податку на прибуток по ЄС дорівнює 21,31%, найвищі ставки на прибуток з-поміж країн ЄС мають Мальта, Франція та Бельгія (35%, 33,33% і 33,99% відповідно), а найнижчі ставки – Латвія (15%), Ірландія (12,5%) і Кіпр (12,5%).

Сьогодні у процесі дослідження економічної нерівності країн ЄС варто акцентувати увагу на тому, що одним із найнебезпечніших наслідків асиметричності економічного розвитку країн-членів цього інтеграційного об'єднання є поширення дезінтеграційних процесів всередині союзу. Зокрема, це характерно для високорозвинених країн-членів ЄС, які стикнулися з тим, що різний рівень економічного розвитку країн всередині союзу призводить до додаткового навантаження на їхні економіки.

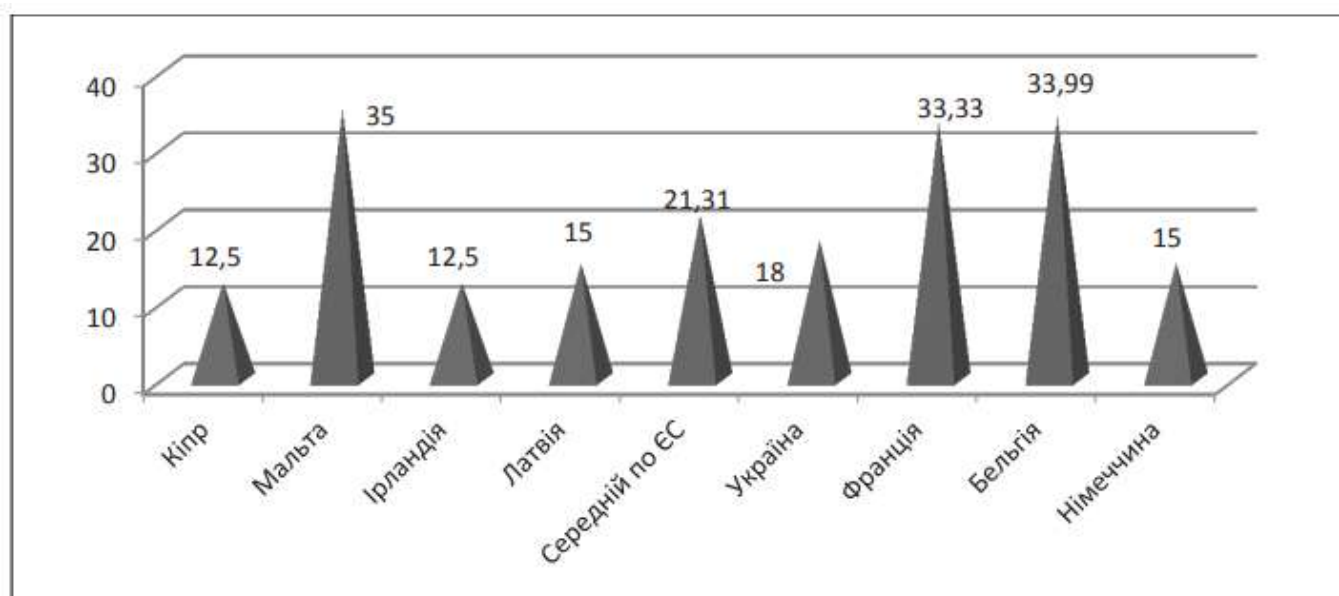

Рис. 2.4 Ставки податку на прибуток у європейських країнах у 2022 році, %

Одним з найважливіших чинників розвитку країни є її демографічний стан, тобто якісні та кількісні характеристики населення. Економічні та демографічні процеси взаємозалежні, адже населення є категорією демоекономічною, а всі пов'язані з нею явища мають великий вплив на економічне становище країни. Населення країни – це основа, завдяки якій здійснюється суспільне відтворення; це джерело ресурсів для праці, споживач і носій економічних відносин. Розвиток

трудового потенціалу, а отже і величина національного доходу залежить від зміни показників демографічних характеристик населення.

Однією з найважливіших складових економічної безпеки країни є її демографічна безпека – певне демографічне становище держави, при якому відтворення населення відбувається без суттєвого зовнішнього впливу, а також забезпечується постійний та стабільний розвиток трудового потенціалу. Очевидно, що демографічний стан, режим відтворення населення, якісні та кількісні його характеристики можуть як стимулювати, так і гальмувати соціально-економічний розвиток країни. У зв'язку з цим існує необхідність розробки заходів регулювання демографічної ситуації у відповідності до процесів соціально-економічного розвитку.

Демографічна безпека займає центральне місце в системі національної безпеки та має вплив на інші види безпеки, адже людський фактор є основою взаємодії між ними; населення є фундаментом життєдіяльності держави, без якого політична, військова, економічна чи будь-яка інша безпека просто не мають сенсу та не можуть існувати. Усі елементи національної безпеки взаємопов'язані та взаємозалежні, існування одного з них за відсутності іншого неможливе: лише цілісний та збалансований стан національної безпеки забезпечує повноцінне функціонування країни. Нерегульований якісний та кількісний рух населення як ланки суспільного відтворення не дозволяє збалансувати економічний розвиток, що спричиняє можливі порушення народногосподарського стану країни.

Демографічний стан та економіка країни становлять одне ціле: потреби населення викликають появу та зміну виробництв і послуг, а останні впливають на матеріальний та духовний стан людей. Так як населення є творцем суспільного багатства, то його якісні та кількісні характеристики є чинниками, що обумовлюють економічний розвиток.

Зайнята в суспільному виробництві частина населення найбільш активна і є головною продуктивною силою, що створює матеріальні блага. Задоволення потреб суспільства та підвищення життєвого рівня населення є її головною роллю. Тому формування трудового потенціалу – важлива фундаментальна передумова

економічного зростання; це чинник продуктивності національної економіки. Величина ж трудового потенціалу залежить переважно від демографічного стану країни. Депопуляція населення, зменшення показників народжуваності, зниження тривалості життя, зростання смертності та міграційних втрат, старіння нації мають суттєвий негативний вплив на кількісно-якісний рівень робочої сили, яка задовольняє потреби суспільства та держави.

Отже також для дослідження економічної безпеки країни необхідно дослідити її демографічний стан. Отже у таблиці 2.5 наведено чисельність населення країн ЄС за 2020-2022 роки та розраховано питому вагу чисельності населення кожної країни у загальній кількості населення ЄС.

Таблиця 2.5

Чисельність населення країн ЄС за 2020-2022 рр.

Країна	Чисельність, осіб			Структура, %		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
1	2	3	4	5	6	7
ЄС загалом	447346360	446904604	447033117	100,00	100,00	100,00
Бельгія	11538604	11586195	11685814	2,58	2,59	2,61
Болгарія	6934015	6877743	6465097	1,55	1,54	1,45
Чехія	10697858	10505772	10672118	2,39	2,35	2,39
Данія	5831404	5856733	5903037	1,30	1,31	1,32
Німеччина	83160871	83196078	83797985	18,59	18,62	18,75
Естонія	1329522	1330932	1348840	0,30	0,30	0,30
Ірландія	4985382	5033164	5127170	1,11	1,13	1,15
Греція	10698599	10569207	10426919	2,39	2,36	2,33
Іспанія	47365655	47415794	47778340	10,59	10,61	10,69
Франція	67571107	67764304	67971311	15,10	15,16	15,20
Хорватія	4047260	3949330	3856600	0,90	0,88	0,86
Італія	59438851	59133173	58940425	13,29	13,23	13,18

Продовж.табл.2.5

1	2	3	4	5	6	7
Кіпр	892006	900356	912703	0,20	0,20	0,20
Латвія	1900449	1884490	1879383	0,42	0,42	0,42
Литва	2794885	2800839	2831639	0,62	0,63	0,63
Люксембург	630419	640064	653103	0,14	0,14	0,15
Угорщина	9750149	9709891	9643048	2,18	2,17	2,16
Мальта	515332	518536	531113	0,12	0,12	0,12
Нідерланди	17441500	17533044	17700982	3,90	3,92	3,96
Австрія	8916864	8955797	9041851	1,99	2,00	2,02
Польща	37899070	37747124	36821749	8,47	8,45	8,24
Португалія	10297081	10361831	10409704	2,30	2,32	2,33
Румунія	19265250	19122059	19047009	4,31	4,28	4,26
Словенія	2102419	2108079	2111986	0,47	0,47	0,47
Словаччина	5458827	5447247	5431752	1,22	1,22	1,22
Фінляндія	5529543	5541017	5556106	1,24	1,24	1,24
Швеція	10353442	10415811	10486941	2,31	2,33	2,35

Також для наочності наведемо дані у вигляді рисунку 2.5.

Отже, за наведеними даними у табл.2.5 та рис.2.5 можна зробити наступні висновки. Можна виділити 3 наступні країни з найбільшими показниками чисельності населення: Німеччина (чисельність населення станом на 2022 р. – 83 797 985 осіб, що складає 18,75% від загальної чисельності населення ЄС); Франція (чисельність населення станом на 2022 р. – 67 971 311 осіб, що складає 15,2% від загальної чисельності населення ЄС) та Італія (чисельність населення станом на 2022 р. – 58 940 425 осіб, що складає 13,18% від загальної чисельності населення ЄС). Також можна виділити 3 країни з найменшою кількістю населення, це: Мальта (чисельність населення станом на 2022 р. – 531 113 осіб, що складає всього 0,12% від загальної чисельності населення ЄС), Люксембург (чисельність населення станом на 2022 р. – 653 103 осіб, що складає всього 0,15% від загальної чисельності

населення ЄС), та Кіпр (чисельність населення станом на 2022 р. – 912 703 осіб, що складає всього 0,2% від загальної чисельності населення ЄС).

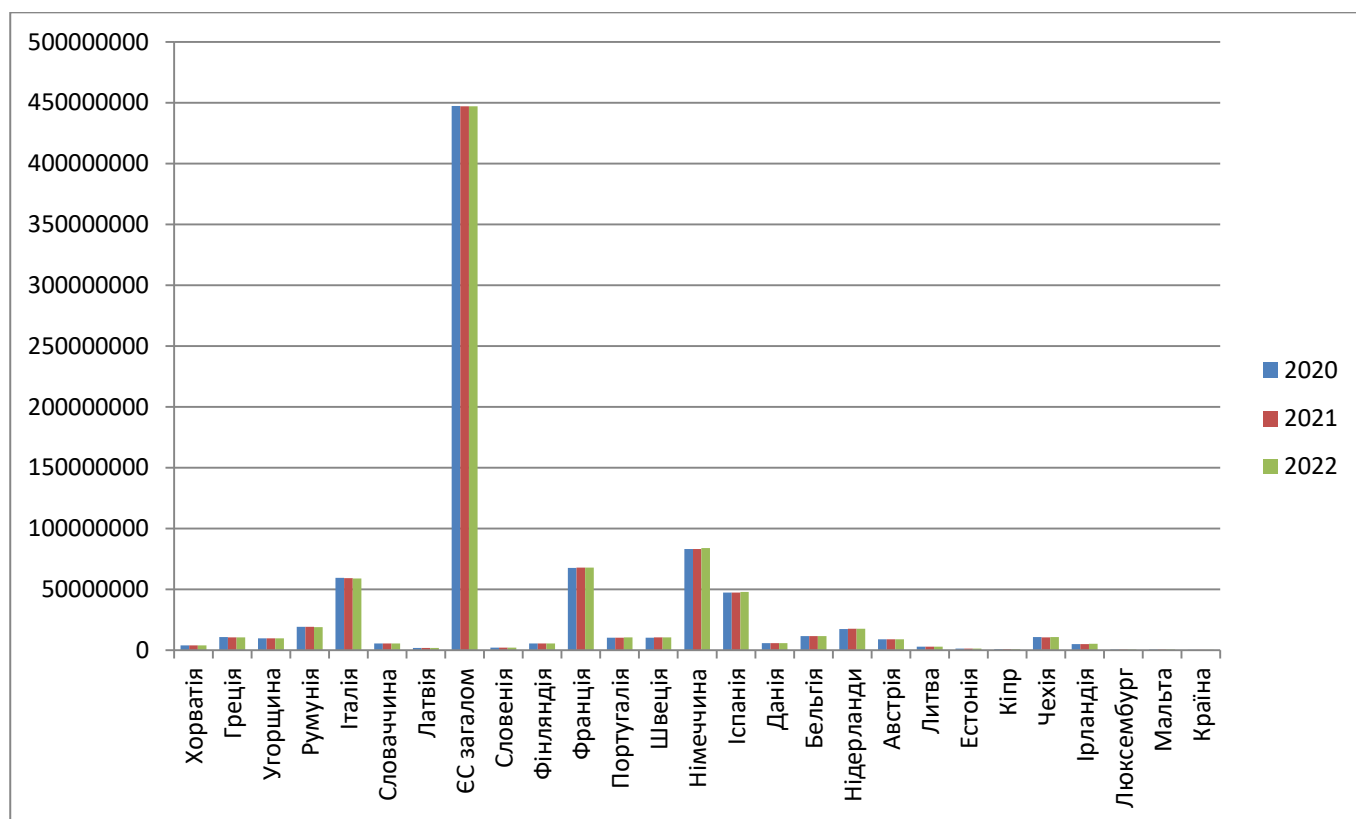

Рис.2.5 Чисельність населення країн ЄС за 2020-2022 рр.

Також розрахуємо відхилення у показниках чисельності населення країн ЄС (табл.2.6).

Таблиця 2.6

Зміни чисельності населення країн ЄС за 2020-2022 рр.

Країна	Чисельність, осіб			Відхилення,%	
	2020	2021	2022	2021	2022
1	2	3	4	5	6
ЄС загалом	447346360	446904604	447033117	-0,10	0,03
Бельгія	11538604	11586195	11685814	0,41	0,86
Болгарія	6934015	6877743	6465097	-0,81	-6,00

Продовж.табл.2.6

1	2	3	4	5	6
Чехія	10697858	10505772	10672118	-1,80	1,58
Данія	5831404	5856733	5903037	0,43	0,79
Німеччина	83160871	83196078	83797985	0,04	0,72
Естонія	1329522	1330932	1348840	0,11	1,35
Ірландія	4985382	5033164	5127170	0,96	1,87
Греція	10698599	10569207	10426919	-1,21	-1,35
Іспанія	47365655	47415794	47778340	0,11	0,76
Франція	67571107	67764304	67971311	0,29	0,31
Хорватія	4047260	3949330	3856600	-2,42	-2,35
Італія	59438851	59133173	58940425	-0,51	-0,33
Кіпр	892006	900356	912703	0,94	1,37
Латвія	1900449	1884490	1879383	-0,84	-0,27
Литва	2794885	2800839	2831639	0,21	1,10
Люксембург	630419	640064	653103	1,53	2,04
Угорщина	9750149	9709891	9643048	-0,41	-0,69
Мальта	515332	518536	531113	0,62	2,43
Нідерланди	17441500	17533044	17700982	0,52	0,96
Австрія	8916864	8955797	9041851	0,44	0,96
Польща	37899070	37747124	36821749	-0,40	-2,45
Португалія	10297081	10361831	10409704	0,63	0,46
Румунія	19265250	19122059	19047009	-0,74	-0,39
Словенія	2102419	2108079	2111986	0,27	0,19
Словаччина	5458827	5447247	5431752	-0,21	-0,28
Фінляндія	5529543	5541017	5556106	0,21	0,27
Швеція	10353442	10415811	10486941	0,60	0,68

Отже, за розрахунками, наведеними у таблиці можна зробити висновок, що стрімких змін за кількістю не спостерігалось. Найбільші показники відхилень спостерігаються у 2022 році: чисельність населення Мальти збільшилась на 2,43% , кількість населення Люксембургу збільшилось на 2,04%, а кількість населення Ірландії збільшилась на 1,87%. Найбільший відсоток зменшення показника спостерігається у Болгарії у 2022 році та складає 6%, також у 2022 році зменшилось населення Польщі на 2,45% та у 2021 році чисельність населення Хорватії зменшилась на 2,42%.

Демографічними загрозами є такі фактори та їх сукупність, які можуть спричинити дестабілізацію демографічної системи, а отже несприятливо вплинути на демографічну і економічну безпеку загалом. Загрози, що призводять до появи демографічної небезпеки поділяють на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх загроз належать такі чинники, що з'являються безпосередньо в демографічній системі й описуються її кількісними та якісними характеристиками. Соціальний, економічний, політичний, військовий, екологічний, інформаційний впливи є зовнішніми загрозами, що мають як прямий, так і опосередкований вплив на демографічну безпеку країни [8].

Зокрема, до сфери соціально-економічних загроз відносять високий та зростаючий рівень безробіття, соціальне та економічне розшарування населення, зростання бідності, криміналізація економіки, низький рівень життя в країні; до соціально-психологічних чинників належать фізична деградація населення, деградація інституту сім'ї, життєвих цінностей. Порушення етнокультурних традицій також є важливим чинником появи демографічних загроз, адже різка їх зміна може призвести до моральної дезорієнтації населення, порушень ціннісних орієнтирів. Погіршення екологічної ситуації в Україні має негативний вплив на стан здоров'я населення, призводячи до зниження репродуктивної здатності населення та зменшення тривалості життя. Важливою умовою на шляху подолання демографічної кризи є вирішення політичних та збройних конфліктів в Україні.

Демографічна ситуація повинна постійно і комплексно контролюватися державою, регулюватися шляхом здійснення відповідної демографічної політики —

комплексу заходів, спрямованих на формування стійких якісних та кількісних характеристик відтворення населення, цілями якої є подолання негативних демографічних тенденцій та вирішення назрілих проблем.

Населення країни повинне бути захищеним, тому відповідна демографічна політика має здійснюватись шляхом реалізації заходів щодо виходу з демографічної та економічної кризи. В Україні існує необхідність у підвищенні чисельності населення, тому керівництву країни потрібно впливати на процеси відтворення населення, що можна реалізувати шляхом стимулювання сприятливої демографічної поведінки громадян, в першу чергу у сфері планування сім'ї. Регулювання демографічної ситуації має бути націлене на подолання кризи сім'ї, стимулювання народжуваності, поліпшення матеріального становища народу, боротьбу із захворюваністю та смертністю. Окрім того, серед напрямків соціально-демографічної політики варто виділити поліпшення системи охорони здоров'я дітей та підтримка материнства; гарантування правового захисту дитинства; покращення харчування дітей; забезпечення виховання, освіти і розвитку дітей; підтримку дітей, що живуть у тяжких умовах.

Отже, демографічний фактор вважається найважливішим для нормального та стійкого економічного зростання, гарантування економічної та національної безпеки країни, оскільки не буде сенсу в усіх інших сферах функціонування держави, якщо не буде основного – населення, завдяки якому і заради якого ці сфери існують.

2.3. Проблеми економічної безпеки країн ЄС та оцінка зовнішніх загроз

Оцінка рівня національної безпеки країн ЄС в сфері економіки показує, що в нашій країні формування ряду трендів, які можна оцінити позитивно (позитивна динаміка валового продукту, нормальний рівень інфляції, невисокий рівень безробіття, що підвищується тривалість життя) не є гарантією протидії загрозам національної безпеки країни в області економіки. Проаналізувавши основні

значення показників національної безпеки країн ЄС у сфері економіки, можна виявити ряд загроз і актуальних проблем.

Внутрішні загрози викликають нездатність забезпечити ефективний інноваційний потік, низькою результативністю направлени регулювання, здійснювані державними структурами, відсутність балансу в процесі ліквідації протиріч в соціумі. Серед внутрішніх угроз необхідно визначити наступні: рівень падіння обсягів і ефективність виробництва; відсутність середнього класу; активізація діяльності тіньової економіки; погіршення криміногенної ситуації в суспільстві.

Зовнішні загрози на перший погляд, відображаючи поточний стан світової економіки, не підтримують основ її розвитку. Це зміна кон'юнктури світових цін і зовнішньої торгівлі, зміна вартості сир'я, різкі коливання курсу валют, підвищення відтоку капіталу над його притоком (іноземні інвестори); великий зовнішній державний борг і збільшення корпоративного боргу, перевантаження експорту сирових товарів.

Однак тривалість їх дії і розширення спектру загроз взаємодії ведеться до відставлення деяких країн ЄС від зарубіжних країн у темпах зростання економіки, конкурентоспроможності та високого рівня життя громадян.

До зовнішніх загроз економічної безпеки країни також відносно:

- економічна залежність від імпорту, негативне зовнішньоторгівельне сальдо, нераціональна структура експорту;
- втрата позицій на зовнішніх ринках;
- кредитно-боргова залежність від іноземних держав та міжнародних фінансових організацій, зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів.

За даними за останні п'ять років спостерігається спад темпів розвитку економіки. Одним із основних критеріїв підвищення європейського виробництва є забезпечення автономного розвитку країни незалежно від взаємодії з іншими країнами. Ця здатність відображається в розмірах виробництва продукту. Для

виконання ролі високорозвиненої держави ВВП країни має бути не менше 75% від середнього значення ВВП для країни «Більшої семерки».

Крім того, ВВП, що знаходиться на душі населення, має бути не нижче 100% відносно середнього для всіх країн світу. Остання умова в даний час в країнах Євросоюзу виконується не у всіх, виходячи з показників середньодушевого ВВП за паритету покупних здібностей. Однак цей показник в країні продовжує значно відставати від рівня аналогічного показника країни «Більшої семерки», не дотягуючи до рекомендованого порогового значення.

В системі економічної безпеки Євросоюзу важливою складовою є фінансова сфера. Від її стану залежить реалізація національних інтересів і стабільне економічне функціонування.

Так як порушення фінансової стабільності веде до зниження платоспроможності, нестабільності валюти, падінню доходів громадян і активів господарюючих суб'єктів, забезпечення безпеки в даній сфері має підвищене значення в умовах фінансово-економічної кризи. Негативні наслідки можуть обернути глобальний характер: зниження фінансової самостійності у вирішенні соціально-економічних питань та фінансової інфраструктури країн, суження доступу держави до зарубіжних ринків. Зокрема, при розгляді весомості та стійкості валюти обнаружується проблема зниження його вартості та падіння його купівельних можливостей.

Також рассматривается финансовая составляющая экономики безопасности країн Євросоюзу, слід звернути увагу на підвищення величини зовнішнього боргу над допустимим значенням. Це негативно відбивається на стані економіки та створює загрозу для її розвитку. Зокрема, наявність зовнішніх заборгованостей передбачає направлення фінансових коштів на інвестування, створює серйозні прегради для досягнення прогресу та може викликати витрати в економіці. Ці проблеми викликають і погано контролюють, небезпечно за масштабами відтоку капіталу за кордон між країнами.

Також для оцінки загроз економічній безпеці необхідно дослідити зовнішню торгівлю країн ЄС. Почнемо з дослідження імпорту за 2020-2022 рр.

Таблиця 2.7

Структура імпорту країн ЄС за 2020-2022 рр., %

Країна	2020	2021	2022
1	2	3	4
ЄС загалом	100	100	100
Бельгія	7,6	8,3	8,3
Болгарія	0,7	0,7	0,7
Чехія	3,9	3,9	3,9
Данія	2,1	2	2
Німеччина	23,2	22,6	22,3
Естонія	0,4	0,4	0,5
Ірландія	1,2	1,1	1,2
Греція	1	1	1
Іспанія	5,8	5,7	5,7
Франція	12	11,8	11,6
Хорватія	0,6	0,6	0,7
Італія	7,8	8	8,2
Кіпр	0,2	0,2	0,2
Латвія	0,4	0,4	0,5
Литва	0,7	0,8	0,8
Люксембург	0,6	0,6	0,6
Угорщина	2,6	2,5	2,6
Мальта	0,1	0,1	0,1
Нідерланди	7,8	7,8	8
Австрія	4,2	4,2	4,1
Польща	5,5	5,7	5,6
Португалія	1,8	1,8	1,8
Румунія	2,1	2,1	2,2
Словенія	0,8	0,8	0,8

Продовж.табл.2.7

1	2	3	4
Словаччина	2,1	2	2
Фінляндія	1,5	1,5	1,5
Швеція	3,2	3,1	3

Отже за даними таблиці 2.6 спостерігається наступна ситуація. Найбільшу частку у імпорті Євросоюзу має Німеччина. Станом на 2020 р. показник складає 23,2%, далі спостерігається несуттєве зниження у 2021 році до 22,6%, а у 2022 році частка імпорту Німеччини у загальній частці складає 22,3%. На другому місці стоїть Франція. Станом на 2020 рік показник складає 12%, у 2021 році частка імпорту країни складала 11,8%, а у 2022 р. частка імпорту Франції у загальному відсотку Євросоюзу 11,6%. Та серед найвпливовіших країн у імпорті також можна виділити Бельгію. У 2020 році показник складав 7,6%, у 2021 році відсоток зріс до 8,3% та у 2022 році залишився на цьому ж рівні. Також можна виділити 3 країни з найменшим впливом на імпорт Євросоюзу, це: Мальта (за три роки показник складає 0,1%), Кіпр (за три роки показник складає 0,2%) та Латвія (у 2020-2021 рр. показник складав 0,4%, а у 2022 році – 0,5%).

Також слід проаналізувати структуру експорту країн ЄС за 2020-2022 рр. Дані наведені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Структура експорту країн ЄС за 2020-2022 рр., %

Країна	2020	2021	2022
1	2	3	4
ЄС загалом	100	100	100
Бельгія	7,9	7,9	8,2
Болгарія	0,7	0,7	0,8
Чехія	2,4	2,2	2,1

Продовж.табл.2.8

1	2	3	4
Данія	1,6	1,5	1,4
Німеччина	22	20,6	19,5
Естонія	0,2	0,3	0,2
Ірландія	3,2	3	3,1
Греція	1,2	1,5	1,8
Іспанія	7,2	7,6	7,7
Франція	10	9,7	10
Хорватія	0,3	0,4	0,4
Італія	9,1	9,8	10,7
Кіпр	0,2	0,1	0,2
Латвія	0,2	0,3	0,2
Литва	0,5	0,6	0,6
Люксембург	0,1	0,1	0,1
Угорщина	1,7	1,6	1,7
Мальта	0,1	0,1	0,1
Нідерланди	17,7	17,7	17,4
Австрія	2	2,1	1,8
Польща	4,3	4,6	4,4
Португалія	1	1	1,1
Румунія	1,2	1,3	1,2
Словенія	0,9	1	1,1
Словаччина	0,8	0,9	0,8
Фінляндія	1	1	1
Швеція	2,5	2,5	2,3

Отже, найбільший відсоток у загальній структурі експорту Євросоюзу має Німеччина. Станом на 2020 рік показник складає 22%, у 2021 році відбулося

зниження до значення 20,6%, а у 2022 році – до 19,5%. На другому місці Нідерланди, у 2020-2021 рр. показник складає 17,7%, а у 2022 р. частка експорту Нідерландів складає 17,4%. Також суттєву частку у експорті Євросоюзу має Італія, станом на 2020 рік показник складає 9,1%, у 2021 відбулося збільшення до значення 9,8%, а у 2022 році показник зріс до 10,7%. Найменш впливові країни у загальній сумі експорту Євросоюзу: Мальта (за 2020-2022 роки показник складає 0,1%), Люксембург (за 2020-2022 роки показник складає 0,1%) на Кіпр (за 2020-2022 роки показник приймає значення у межах 0,1-0,2%).

Найважливіше вираження економічна безпека нації та регіонів знаходить у площині соціальних проблем. Основними негативними чинниками у сфері є недостатні розміри бюджетної забезпеченості соціальної сфери, інноваційних процесів, нераціональне структурування економіки. При цьому, якщо немає посилення впливу негативних факторів, що відбувається в кризові періоди, значення макроекономічних індикаторів в основному задовольняють вимоги безпеки. Це стосується й інфляції, яка традиційно перебуває під пильною увагою керівництва країни.

Переходячи до розгляду соціально-економічної безпеки слід зазначити, що важливим критерієм є оцінка рівня життя громадян. Найчастіше ця оцінка проводиться із застосуванням наступних показників: кількість громадян, рівень доходів яких нижчий прожиткового мінімуму; чисельність населення з доходами нижче за величину прожиткового мінімуму в загальній чисельності населення; рівень безробіття та тривалість життя.

При аналізі даних Європейської служби статистики про рівень та диференціацію доходів, можна виявити загрозу збільшення частки чисельності населення, що має дохід нижче за величину прожиткового мінімуму. В останні роки вона вже перевищила допустиме значення, що говорить про незадовільний рівень життєзабезпечення в країні. Також тривалість життя, що повільно збільшується, в деяких країнах ЄС поки не досягає достатнього значення.

Існуюча ситуація в даній сфері вимагає значних позитивних перетворень та вкладення фінансів у охорону здоров'я та сферу соціальної підтримки населення.

Завдання менш розвинених країн Євросоюзу наблизити свої показники до аналогічних показників найрозвиненіших країн світу.

Рисунок 2.6 Класифікація загроз міжнародній економічній безпеці

Загрози міжнародній економічній безпеці пов'язані із загостренням таких глобальних проблем:

- небезпека світової ядерної війни;
- поглиблення різниці в рівнях економічного та культурного розвитку розвинених індустріальних країн Заходу і країн, що розвиваються;
- економічна відсталість країн, голод, злидні та неписьменність;
- забезпечення економічного розвитку людства необхідними для цього природними ресурсами;
- подолання екологічної кризи;

- припинення демографічного вибуху в країнах, що розвиваються, і демографічної кризи в розвинених країнах шляхом раціонального регулювання народжуваності;

- своєчасне передбачення і запобігання негативних наслідків НТР;

- стримування міжнародного тероризму та екстремізму;

- поширення наркоманії, алкоголізму та СНІД;

- захист прав людини;

- підвищення освітнього рівня, збереження культурної спадщини і моральних цінностей.

Подолати ці загрози можливо лише шляхом міжнародної співпраці та об'єднання зусиль багатьох країн. Класифікація загроз міжнародній економічній безпеці наведена на рисунку 2.6.

Загрози міжнародній економічній безпеці також можуть бути умовно поділені на «жорсткі» та «м'які» (рис. 2.7).

Рисунок 2.7 «Жорсткі» та «м'які» загрози міжнародній економічній безпеці

Дослідження досвіду різних країн у розбудові національної стійкості дає підстави стверджувати, що принципово важливе значення у цьому процесі мають такі напрями діяльності, як:

- налагодження ефективної взаємодії між усіма суб'єктами (державними і недержавними). Це може потребувати створення нових організаційних структур (формальних і неформальних співтовариств, постійно діючих робочих груп тощо);

- посилення спроможностей уповноважених державних органів щодо ідентифікації загроз;

- підвищення рівня обізнаності суб'єктів щодо спектру і характеру актуальних і потенційних загроз;

- певний перерозподіл відповідальності у безпековій сфері (недержавні суб'єкти, місцеві громади, громадяни беруть на себе більшу відповідальність за власну безпеку, а держава створює для цього сприятливі умови і посилює координаційні і контрольні функції);

- забезпечення безперервності процесу державного управління і надання критично важливих послуг населенню;

- забезпечення високого рівня готовності всіх суб'єктів до широкого спектру загроз і небезпек (шляхом налагодження ефективного обміну інформацією, проведення постійних навчань, тренувань, розробка відповідних програм і планів дій тощо);

- налагодження стійких двосторонніх каналів комунікації уповноважених державних і місцевих органів з населенням;

- адекватне посилення спроможностей всіх суб'єктів щодо протидії будь-яким загрозам на всіх етапах (забезпечення готовності, реагування, відновлення).

У 1992 р. укладений «Договір про Європейський Союз» або Маастрихтський договір, у якому вперше наголошено про відповідальність Європейського Союзу (ЄС) у сфері політики безпеки і можливості її спільного ведення. Серед основних принципів можна виділити: посилення безпеки ЄС; збереження світу і міжнародної безпеки; підвищення одноосібної ролі ЄС у визначенні єдиної зовнішньої політики.

Визначальними принципами посилення стійкості до різних загроз і надзвичайних ситуацій, відповідно до законодавства Великої Британії є такі: готовність (preparedness); безперервність (continuity); субсидіарність (subsidiarity), спрямування (direction); інтеграція (integration); комунікація (communication); взаємодія (co-operation); передбачуваність (anticipation).

Такий комплексний підхід надає можливість державному та приватному секторам, місцевим громадам та громадянському суспільству сформуванню спільний погляд та розуміння існуючих і потенційних ризиків, сприяти забезпеченню готовності до дій в умовах кризової ситуації як окремих громадян, так і різних систем реагування, розробляти узгоджені плани реагування, діяти спільно та злагоджено. Таким чином, досягається стійкість як на державному, секторальному рівнях так і в межах територіальних громад.

Для оцінювання економічної безпеки підприємства важливо правильно розробити методику її проведення, що передбачає аналіз різних аспектів економічної діяльності підприємства, її підсистем. Крім того, аналіз повинен мати динамічний характер. Усе це зумовлює природа категорії економічної безпеки.

В науковій економічній літературі відсутній єдиний підхід щодо методики проведення оцінювання економічної безпеки підприємства, відповідно необхідним є формування переліку вимог, якому має відповідати методика оцінки рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств, а саме:

1. Динамічність (врахування змінного середовища існування підприємства).
2. Репрезентативність (відображення найбільш суттєвих показників, що впливають на рівень економічної безпеки підприємства).
3. Достовірність (адекватність відображення стану складової безпеки).
4. Інформаційна доступність (використання під час розрахунку офіційних статистичних даних, звітності підприємства та публічних експертних оцінок).
5. Врахування найбільш важливих складових економічної безпеки для підприємства. Кожна із запропонованих ученими методик цього напряму оцінювання потребує аналізу й уточнення.

Отже, було розглянуто існуючі моделі оцінювання економічної безпеки підприємства, кожна з яких має як переваги, так і недоліки. Разом з тим, неможливо достовірно оцінити стан економічної безпеки підприємства, не враховуючи економічні процеси та явища, які відбуваються в Україні і безпосередньо спричиняють вплив на рівень і компоненти економічної безпеки. Тому вважаємо за доцільне виділяти три групи ризиків економічної безпеки підприємства в умовах євроінтеграції:

1. Євроінтеграційні ризики макrorівня:

– економічні – курс національної валюти, рівень прибутків споживачів, інвестиційний клімат, рівень економічного добробуту країни;

– політичні – політична стабільність в країні, діючий політичний режим, наявність політичної волі до прийняття необхідних реформ;

– правові – прозора податкова політика, адаптація нормативно-правових актів до законодавчої бази ЄС, законодавча підтримка власного виробника шляхом надання дотацій;

– соціальні – різноманітність потреб споживачів, готовність суспільства до структурних змін в економіці.

2. Євроінтеграційні ризики мезорівня, під якими ми розуміємо фактори впливу на енергетику в цілому:

– ринкові – ємність ринку, провідні машинобудівні підприємства, цінні детермінанти;

– наукові – нові наукові рішення, інновації, ноу-хау, винаходи та корисні моделі, освоєння виробництва нової продукції;

– технологічні – оновлення технологій, здатність сприймати нові технологічні тенденції ЄС.

3. Євроінтеграційні ризики мікрорівня, що охоплюють господарську діяльність енергетичних підприємств:

– фінансові – фінансовий стан підприємства, здатність самооновлюватися, виділяти кошти на нові проекти та інноваційні рішення;

- виробничі – автоматизація виробництва, стан матеріально-технічних ресурсів, послідовність технологічного ланцюжка;
- організаційні – система управління персоналом, кваліфікованість працівників, рівень організації виробництва;
- соціальні – мотивація та заохочення персоналу, відносини всередині підприємства, соціальна відповідальність підприємства;
- адаптивні – здатність швидко адаптуватися до нових вимог законодавства, готовність виділяти ресурси та робочу силу на втілення нових технологічних рішень;
- комунікативні – налагодження контактів та співробітництва з виробниками машинобудівної продукції країн ЄС, переймання досвіду успішних підприємств, встановлення зв'язків у довгостроковій перспективі.

Загалом, можна зробити висновок, що наявні різні загрози, що впливають на економічну безпеку Євросоюзу. Серед основних можна виділити такі загрози: економічні, політичні, правові та соціальні. Підсумовуючи, можна дійти висновку, що проблема нерівномірності економічного розвитку є надзвичайно актуальною для країн-членів Європейського Союзу, адже значний розрив та диспропорції у рівнях соціально-економічного розвитку країн цього інтеграційного угруповання породжує поділ країн ЄС на західні (високорозвинені) та східні (країни, що розвиваються). Така тенденція, своєю чергою, приводить до поширення дезінтеграційних процесів та настроїв, які негативно впливають на економічний розвиток та місце Європейського Союзу на міжнародній арені.

РОЗДІЛ 3

ДОСВІД КРАЇН ЄС В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ НЕЮ

3.1. Досвід країн ЄС в забезпеченні економічної безпеки держави

Європейський Союз (ЄС) є одним із глобальних учасників усієї світової економіки. Завдяки загальному об'єднанню всіх країн Європи вони стали одними з учасників дипломатичних і політичних відносин на світовій арені. Ще на початку 1991 року вони розпочали розробку загальних принципів та правил загальної зовнішньої політики та безпеки в Європі (ОВПБ). В основу їх створення було покладено кілька концептуальних підходів. І тільки в 2003 році була прийнята Європейська стратегія безпеки (ЄСБ), яка включала основні аспекти політики країн Європи:

- розвиток демократичних принципів;
- створення єдиних збройних сил Європи;
- розвиток торгівлі, взаємодопомоги та співробітництва.

Але разом з цим через 5 років створення Європейський Союз прийняв на себе велику частину відповідальності, яку вони будь-коли приймали за всю свою історію. За минулі десятиліття їх безпекова політика стала однією з найпотужніших, будучи невід'ємною частиною світової політики та безпеки. Усі їхні досягнення є результатом їх підходу [1, с. 62].

Європейський Союз, реалізуючи свою спільну безпекову політику визначає свої важливі цілі та пріоритети, які стосуються політичних аспектів, приймають рішення для визначення своїх позицій та зміцнюють свою систему співробітництва з іншими країнами.

Кінцевою метою для Європейського Союзу є:

- формування повноцінної, інтегрованої економічної одиниці;
- створення таких умов, за яких усі країни-учасниці ЄС матимуть приблизно однаковий рівень розвитку національної економіки та рівень життя.

У кожній країні Європи проблема економічної безпеки вирішується різними шляхами. Зараз намагатимемося детальніше розглянути економічну безпеку кількох європейських країн [2, с. 62].

Уряд Франції використовує підхід економічної безпеки через попередження економічних загроз з за допомогою превентивних заходів. Нова схема забезпечення розвитку та національної економіки дозволяє адаптуватися під поточну світову ситуацію, так само використовуючи потенціал міжнародного партнерства. Такий підхід до економічної

безпеки дозволяє трактувати його принципи як набір інструментів для створення сприятливих умов розвитку потенціалу країни. Вона забезпечується такими заходами:

- зниженням рівня ризиків, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю;
- формуванням стійких умов та рівномірного розвитку галузей національної економіки, усунення диспропорцій у розвитку;
- мінімізацією залежності у стратегічних важливих галузях економіки.

Своїми найгострішими проблемами у Франції вважаються: застій у сфері інноваційних технологій; залежність від імпортованих товарів та продуктів; стан кон'юнктури [3, с. 37].

У Франції найважливішим урядовим документом, що стосується певних положень, що забезпечують економічну безпеку, є Закон про національну безпеку 1964 [15, 16].

Відповідно до цього виділяються три категорії національних інтересів: життєво важливі, стратегічні інтереси, інтереси, пов'язані зі статусом Франції як світової держави.

Життєво важливі інтереси включають: територіальну цілісність, суверенітет, захист населення. Стратегічні інтереси включають:

- підтримання миру на європейському континенті, в прилеглих районах Сходу та Півдня, Середземномор'я та на Близькому Сході;
- у підтримці повної економічної активності країни, свободі зовнішньої торгівлі та комунікацій та безпеки на морі.

Інтерес до статусу Франції як світової держави – це незалежність країни, здійснення міжнародних зобов'язань, зміцнення демократії та верховенство закону.

Однією з країн, де немає спеціальної нормативно-правової бази з загальних питань економічної безпеки, є Німеччина. Вони діють за своїм підходом: кожна економічна галузь має свою нормативну базу та локальні акти. Також вони офіційно визнають загрозу економіці як частину своєї економічної безпеки [4, с. 252].

У Німеччині немає закону про національну безпеку. Основні інтереси країни в галузі національної безпеки, включаючи її економічну складову, представлені у формі офіційної директиви Міністерства оборони. Німеччина вірить у збереження економічного та соціального прогресу, демократизації в Європі та в усьому світі, для забезпечення своєї економічної безпеки шляхом захисту економічного шантажу, свободи торгівлі та доступу до сировинних матеріалів та ринків в умовах справедливої світової економічної системи [17].

Незважаючи на те, що Німеччина є одним із найбільших покупців імпортової сировини, цей факт не розглядається як загроза економічній безпеці. Зберігаючи досягнуте споживання енергії, очікується, що промислове виробництво зросте, а експорт Німеччини збільшиться.

Також можна розглянути Великобританію, яка не є частиною Європейського Союзу, та її стратегію економічної безпеки. Вона має оборонний характер, що означає пріоритет своїх національних та економічних інтересів країни [5, с. 16]. Надає підтримку приватному бізнесу, розвиває інститут взаємодопомоги та діалогу уряду та приватних великих підприємств, забезпечуючи високий рівень економічного розвитку [7, с. 26].

Іспанія для забезпечення економічної безпеки використовує багаторівневий комплекс заходів, що відрізняється високою ефективністю захисту національних інтересів. Слід зазначити:

- наявність спеціалізованої служби контролю питань економічної безпеки;
- гнучку систему нормативно-правових актів;
- суворе та логічне розмежування зон відповідальності відомств, міністерств, організацій;

- суворий контроль за всіма органами виконавчої та законодавчої влади;
- затверджену програму економічної безпеки;
- затверджену програму розвитку економіки країни.

Досвід малих країн Західної Європи (Нідерланди, Бельгія, Данія, Люксембург, Швейцарія) для забезпечення економічної безпеки показує, що основна стратегічна мета захисту національних економічних інтересів відповідає умовам конкуренції на світовому ринку сталого економічного зростання та економічної модернізації.

Ці країни немає можливості істотно проводити структуру світової економіки. Вони змушені пристосовуватися до умов розвитку світової економіки, змінювати існуючі структури економіки та пропорції їхнього розвитку.

Це має на увазі стратегічні цілі гнучкої, ефективною структури та спеціалізації економіки. Ранні структурні реформи мають підвищити конкурентоспроможність на зовнішніх ринках та пом'якшити соціальні наслідки структурних змін для населення цих країн. [18]

Чеська Республіка, Угорщина, Польща, Словаччина та країни Балтії на початку 1990-х років обрали майже ту саму модель економічної безпеки, яка включала такі кроки:

- оцінка геополітичної ситуації в регіоні;
- визначення вектора та стратегії розвитку; побудова та впровадження поведінкової моделі, у тому числі в галузі економіки, відповідно до переважаючих тенденцій у регіональному та глобальному процесах розвитку;
- кореляція основних кількісних та якісних показників розвитку з глобальними та регіональними стандартами;
- коригування ходу економічних реформ.

Аналіз таких невеликих країн Європи як Нідерланди, Бельгія, Данія, Люксембург і Швейцарія показує, що вони прагнуть здійснення високого економічного зростання та підтримки своєї економічної безпеки в умовах світової конкуренції. Не маючи можливості впливати на весь світовий ринок, вони залишаються одними з найсильніших країн економічну політику.

Таблиця 3.1

**Порівняльна характеристика методів забезпечення
економічної безпеки у країнах Європи**

Країна	Характеристика
1	2
1. Країни західної Європи	
Німеччина	<p>Спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. Основні питання з цієї проблеми відображаються в директивах Міністерства оборони, які регламентують найважливіші сфери ринкової діяльності та визначають контрольні функції держави. Використовуються методи щодо забезпечення економічної безпеки, які спрямовані на підтримку цивілізованих ринкових відносин, забезпечення економічного і соціального прогресу, недопущення монополізму в окремих галузях, створення умов для справедливої конкуренції та стабільності національної валюти, захист від економічного шантажу.</p>
Франція	<p>Спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. Окремі положення щодо економічної безпеки (створення умов для підвищення національного добробуту і зміцнення економічного потенціалу країни) відображені в Законі «Про національну безпеку». Методи щодо забезпечення економічної безпеки спрямовані на зниження вразливості господарської системи країни, збереження самостійності зовнішньої політики, усунення диспропорцій у рівні економічного розвитку суб'єктів господарювання; недопущення надмірної зовнішньої залежності в найважливіших секторах економіки, мінімізацію ризиків, пов'язаних із залежністю від зовнішнього світу</p>

1	2
Іспанія	Законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відрізняється гнучкістю, в ній чітко визначено функції органів управління та організацій у цій сфері, якими розробляються спеціальні програми економічного розвитку. Нормативно-правові акти щодо забезпечення економічної безпеки пов'язані з відповідним законодавством ЄС. Методи щодо забезпечення економічної безпеки захищають інтереси пріоритетних галузей промисловості, а також спрямовані на стимулювання інвестицій, забезпечення валютного контролю, на розробку законодавства про акціонерні товариства.
Італія	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. У діяльності по забезпеченню економічної безпеки Італія керується укладеними нею міжнародними угодами. Методи щодо забезпечення економічної безпеки спрямовані насамперед на захист інтересів національних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках.
2. Країни центральної Європи	
Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словаччина	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. Забезпечення економічної безпеки орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС. При виборі методів забезпечення економічної безпеки країни враховують геополітичну ситуацію, вектор і стратегію розвитку економіки відповідно до тенденцій регіонального та світового еволюційного процесу, напрям економічних реформ

1	2
Румунія	Питання забезпечення економічної безпеки містяться в Стратегії національної безпеки. Основними напрямками забезпечення економічної безпеки є: здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, прискорення структурних реформ в економіці, створення приватного сектора, залучення іноземних інвестицій та підтримка малого і середнього бізнесу; узгодження фінансово-економічного законодавства, фінансової, економічної і митної політики із законодавством ЄС тощо.
3. Країни східної Європи	
Латвія, Литва, Естонія	Спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня. Забезпечення економічної безпеки орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС. Методи забезпечення економічної безпеки спрямовані насамперед на реалізацію фінансово-економічної безпеки

Таким прикладом можна вважати Швейцарію, яка організувала себе як найкращий світовий банк, маючи при цьому найменше значення у Європейському союзі. Зведені підходи забезпечення економічної безпеки країн ЄС в таблицю 3.1 для їх порівняння.

Однією з найважливіших проблем країн Європи її розірваний механізм управління економіки. Усі їхні грошові відносини формуються одразу у 17 країнах-учасниках Євросоюзу, що дозволило їм створити свою єдину грошову одиницю, за допомогою якої і укладаються всі емісійні угоди та грошово-кредитні відносини. Але сильно це не рятує від решти загальних проблем. Так європейськими політиками було запропоновано інструменти боротьби:

- посилена бюджетна дисципліна;
- накачування світового ринку європейською грошовою валютою (євро);

- створення банківського союзу;
- зміцнення спільного союзу та розширення повноважень Європейського Центрального Банку.

На даний момент у сучасних умовах реалізації економічної безпеки країн Європи зростає роль економічних та політичних інститутів. Такий висновок дає зрозуміти точну реалізацію плану Європейського союзу на зовнішньому економічному ринку та внутрішній безпеці економіки країн [6, с. 26].

Сьогодні одним з найбільш актуальних питань у сфері забезпечення економічної безпеки для країн ЄС є побудова ефективної системи співробітництва із східноєвропейськими партнерами. Перш за все, це пов'язане із загостренням військовополітичної ситуації між ЄС та Росією в результаті військового конфлікту на сході України та анексії Криму. Тому в Європі все більше превалює розуміння того, що економічна безпека ЄС неможлива без розвитку економічної безпеки на європейському континенті через структуру європейської політики сусідства. Графічно це можна відобразити так (рис. 1).

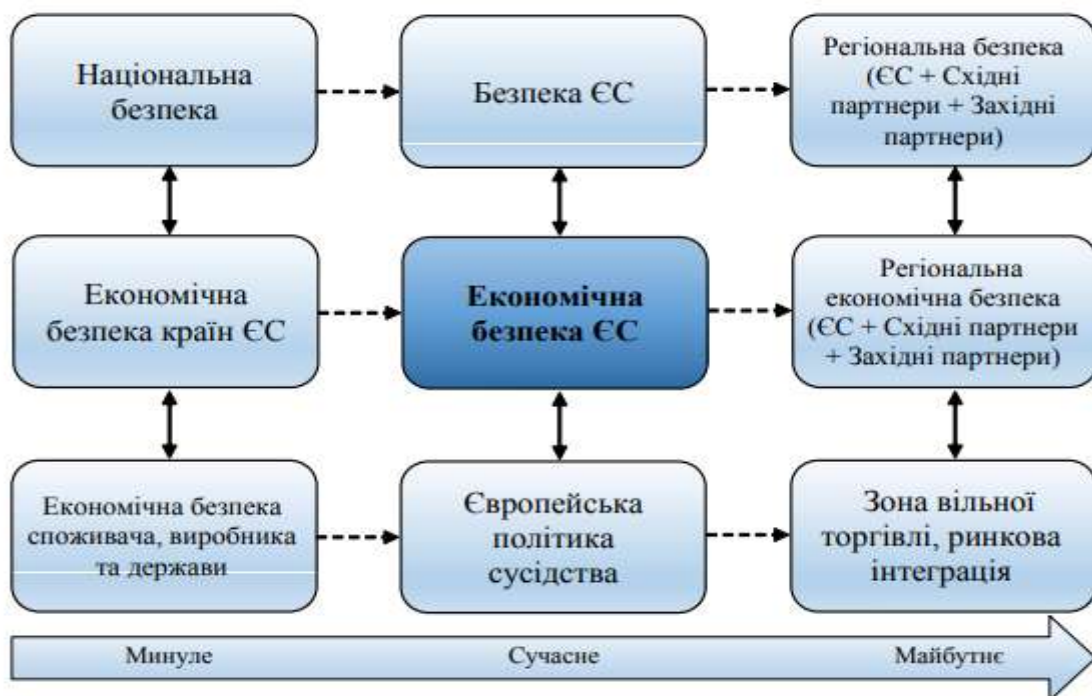

Рис. 3.1. Економічна безпека ЄС із залученням Європейської політики сусідства

Отже, згідно з рисунком 3.1, можна спостерігати перехід від ретроспективи європейської економічної безпеки до перспектив регіональної економічної безпеки (за участю економічної безпеки ЄС та безпеки сусідства). Аналогічним чином, економічна безпека ЄС є однією з центральних систем, яка, з одного боку, є результатом "суперсистеми" (безпекової політики ЄС), а з іншого боку, Європейської політики сусідства (зі стійким економічним механізмом) — іноземних політик, які здійснюють свій внесок в ЄС.

Порівняємо досвід управління економічною безпекою держави країн ЄС та США.

У лютому 2022 року президент США Джо Байден представив нації нову стратегію національної безпеки США. Акт національної безпеки також застосовується до правил суспільних відносин у галузі безпеки США. Він забезпечує логічну формулу безпеки. Національна безпека - передумова для функціонування держави, що є результатом захисних заходів, які посилюють недоторканність держави проти зовнішніх чи внутрішніх загроз у відкритій та підіривній формі [19,20].

Нинішня американська доктрина про забезпечення економічної безпеки відрізняється від внутрішніх у її принципах, цілях, формах та методах здійснення. Концептуальне подання американської національної концепції Уолтера Ліппмана сформульовано наступним

Таким чином: «Нація гарантує свою безпеку, якщо вона не жертвує своїми законними інтересами, щоб уникнути війни, і якщо ці інтереси перебувають у небезпеці, дозволяючи їм через війну захищати».

На основі порівняння можна виділити низку концептуальних відмінностей між національною системою та зарубіжними системами національної економічної безпеки. До таких відмінностей можна віднести наступне:

- Більшість найвідоміших у світі транснаціональних корпорацій зосереджені у Сполучених Штатах, тому стратегія економічної безпеки США реалізує економічні інтереси у комерційній діяльності своїх компаній практично у всьому світі.

- Американське законодавство передбачає чітко визначену економічну мету. Як територія, охоплена національними економічними інтересами, нормативна база США свідчить про територію всього світу. Для успішного здійснення економічних інтересів та досягнення економічних цілей Сполучені Штати активно беруть участь у створенні міжнародних профспілок, асоціацій та договорів.

Водночас США хочуть відігравати провідну роль у підготовці та прийнятті рішень цих спілок.

- Законом позначені як поняття, принципи, умови забезпечення економічної безпеки, але й пріоритети, кошти, методи, мети цієї діяльності.

- У законодавстві США враховуються механізми державного регулювання економіки. Науково обґрунтованими та нормативними є такі аспекти забезпечення економічної безпеки, як антимонопольна діяльність, захист власності. У той самий час державний сектор економіки малий проти приватним сектором, існує відносна свобода пересування капіталу, відсутні системи ліцензування, немає квот виробництва, регулювання підприємств значною мірою є нормативним методом.

Американський досвід показує, що навіть в умовах ринкової економіки, що склалася, проблеми економічної безпеки залишаються актуальними і вимагають постійного вдосконалення механізмів забезпечення безпеки.

Отже, каталізатором потенційних загроз економічній безпеці високорозвинених країн є їх висока ресурсна залежність від країн-партнерів, при цьому в сучасних умовах найбільш гострою є проблема енергозалежності. Виходячи з цього різні країни знаходять різні шляхи вирішення даної проблеми: через диверсифікацію джерел сировини, кооперацію країн-імпортерів енергоресурсів, пошук альтернативних джерел енергії, розробку енергоощадних технологій, економію енергоресурсів, створення стратегічних запасів тощо. В будь-якому разі в країнах з високим рівнем розвитку економіки (США, Японія, країни члени Європейського Союзу) склався превентивний підхід до забезпечення економічної безпеки держави, найголовнішим і найскладнішим завданням якого є прогнозування та попередження загроз, а не аналіз її негативних наслідків після порушення стану безпеки, що вже відбулося. За результатами детального аналізу досвіду

високорозвинених країн із забезпечення економічної безпеки національної економіки необхідно відзначити, що основні напрями державної політики в сфері економічної безпеки національної економіки мають бути спрямовані на формування умов для мінімізації виникнення загроз, а не використання економічних заходів ситуативного реагування на них.

3.2. Шляхи підвищення ефективності управління економічною безпекою держави

Отже, в результаті дослідження було позначено спектр проблем та виділено низку загроз національній економічній безпеці країн ЄС. Слід розглянути заходи, вживши які можна усунути чи знизити наявні загрози. Розроблені методи можуть бути шляхами підвищення національної економічної безпеки країни.

Однією з головних проблем економіки країн ЄС є спад темпів розвитку економіки. На нього впливає безліч взаємозалежних чинників. Економічне зростання складається зі зростання продуктивності праці та рівня життя населення.

Також на темпи економічного зростання впливає рівень запасів капіталу в економіці. Якщо резерви капіталу є в достатній кількості або збільшуються, то зростає і економічний потенціал країни, і економіка стає здатною виробляти більшу кількість товарів та послуг надалі. У країнах ЄС ж виявлено суттєвий відтік капіталу – одна з причин шкоди, яку зазнає економіка країн ЄС.

Значний вплив на економічне зростання має державна економічна політика. Тому, якщо уряд націлюється на збільшення продуктивності, прискорення економічного зростання та підвищення рівня життя громадян, він має проводити певну політику. Для економіки країн ЄС у загальному вигляді потрібні такі заходи:

1. Стимулювання внутрішніх інвестицій та заощаджень.

Збільшення запасів капіталу економіки можна домогтися з допомогою інвестицій. До того ж, чим вищий рівень інвестицій в економіку, тим вищий темп

економічного зростання. Оскільки зростання запасу капіталу безпосередньо впливає зростання продуктивність праці, то основна умова економічного зростання – збільшення інвестицій. Також з метою збільшення запасів капіталу в економіці слід зменшити його відтік за кордон шляхом низки заходів (регуляція податкової політики для суб'єктів господарювання, підвищення якості функціонування банківської системи, підвищення довіри до банків та ін.).

2. Стимулювання іноземних інвестицій. Збільшення капіталу може відбуватися як рахунок внутрішніх, а й рахунок іноземних інвестицій. Іноземні інвестиції можуть допомогти у забезпеченні зростання економіки країни. Незважаючи на те, що частина доходів фірм, створених за участю іноземного капіталу, йде за кордон, зарубіжні джерела фінансування збільшують економічний потенціал країни, підвищують рівень продуктивності та оплати праці. У випадку країн ЄС іноземна участь може виявитися корисною щодо освоєння передових технологій, оскільки в виробництві країн ЄС спостерігається криза, знос основних фондів, ослаблена технологічна база та низький рівень інновацій.

3. Стимулювання освіти та науки. У країнах ЄС її простежується недостатній рівень фінансування цієї галузі. Освіта - це інвестиції в людський капітал, і воно важливе для розвитку потенціалу кожного громадянина та підвищення продуктивності економіки загалом.

Внесок ж у науку забезпечує її розвиток та підвищення технологічного потенціалу країни, зростання якого забезпечує чималу частину зростання рівня життя. Тому необхідно підтримувати дослідження та розробки, які можна стимулювати грантами, зниженням податків та патентами для встановлення тимчасових прав власності на винаходи.

4. Підвищення ділової активності у кризових умовах. Слід підвищити рівень захисту прав власності та якість функціонування податкової системи. Необхідно забезпечити можливість людей вільно розпоряджатися своїми ресурсами, щоб люди хотіли працювати, накопичувати капітал, інвестувати, торгувати, винаходити. Для цього вони повинні бути впевнені в тому, що будуть збережені результати їхньої трудової діяльності та їхня власність, і що всі угоди будуть виконані. А

недосконалість податкової системи та недостатня підтримка підприємницького сектору створюють невизначеність щодо прав власності.

Зростання економіки забезпечується за рахунок зростання кількості підприємців та їх продуктивності, таким чином, підвищення рівня захисту прав власності та якості функціонування податкової системи – важливий державний стратегічний захід. Крім того, позитивні перетворення в цьому напрямі політики важливі як інституційна основа збільшення внутрішніх інвестицій і особливо залучення іноземних інвестицій.

У світлі необхідності підтримки виробництва постає потреба стабілізації фінансової системи, оскільки економічній безпеці суб'єктів господарювання загрожують негативні зміни фінансової ситуації в країні, що погіршують умови функціонування організацій.

Тут діє безліч факторів, які викликають ці негативні зміни. Наприклад, зміна обмінного курсу, що відбулася наприкінці 2014 року та на початку 2015 року. Ситуація, що склалася на валютному ринку, створила загрозу фінансовій стабільності в країнах ЄС. Нині карбованець дещо зміцнився, інфляція перебуває у нормі, але фінансова ситуація продовжує залишатися нестійкою. Саме тут чимала зона ризиків.

Таким чином, створюється необхідність вжиття певних заходів кредитно-грошової та бюджетно-податкової політики, що включають зміну облікової ставки, регулювання грошової маси, вплив на економіку шляхом податкових інструментів. Так, наприкінці 2014 року вже були застосовані деякі заходи кредитно-грошової політики, зокрема збільшення відсоткової ставки, спрямоване стримування падіння курсу валюти. Цей захід є досить ефективним на цьому етапі, проте після різких коливань в економіці було виключено через ризик виникнення негативних наслідків його застосування. Це з тим, що висока відсоткова ставка негативно впливає розвиток виробництва.

Взагалі ефективність грошово-кредитної політики держави багато в чому залежить від способу використання центральним банком її інструментів. Наприклад, у країнах ЄС на регіональному рівні слабо розвинений грошовий ринок. ЦБ країн

ЄС повинен займатися досягненням різних цілей, таких як забезпечення безпеки банківської системи, стимулювання економічного зростання, боротьба з доларизацією у світовій торгівлі, карбованцевою експансією у світовій економіці, забезпечення надійного функціонування платіжної системи.

Слід враховувати впливи коливань облікової ставки, тому що чим сильніше коливається облікова ставка, тим очевидніше виявляються пов'язані з нею ризики, відбуваються порушення у конкретних діях, на які вона впливає, і в результаті починається хаос в економіці, уповільнюється економічне зростання, зростає безробіття.

Також може знадобитися проведення різних видів монетарної політики, спрямованих на зміну відсоткових ставок за різними фінансовими сегментами та регулювання процедури та обсягів кредитних операцій комерційних банків.

Повертаючись до проблем виробничої сфери, слід зазначити, що створений несприятливий клімат для підвищення конкурентоспроможності підприємств країн ЄС вимагає вжиття наступних термінових заходів щодо забезпечення виживання економіки країн ЄС в умовах конкуренції, що все загострюється, на світовому ринку в процесі його глобалізації:

1) Розробка державної наукової політики, орієнтованої в розвитку малого бізнеса;

2) Прискорення НТП та підвищення конкурентоспроможності на основі функціонування вільного підприємництва;

3) Послідовне проведення політики щодо посилення науки країн ЄС на основі зміцнення фундаменту реального сектора економіки країн ЄС;

4) Переведення європейського виробництва на інноваційний шлях розвитку. Для його здійснення необхідно зробити:

- створення потужного комплексу інноваційних виробництв, працюючих в умовах зрілої ринкової інфраструктури;

- послідовне проведення політики постійної підтримки та розширення нових конкурентних переваг тих підприємств, що орієнтуються на випуск нової технологічної продукції;

- завершення реформи природних монополій, спрямованої на формування конкурентоспроможних блоків внутрішніх виробників;

- розробка національної програми підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності виробництва з метою стимулювання вітчизняного інноваційного бізнесу, посилення зв'язків між академічними інститутами та вишами, галузевими НДІ та лабораторіями та промисловими підприємствами;

- розробка надійного законодавства щодо захисту інтелектуальної власності;

- підвищення рівня інвестицій, тому основним пріоритетом економічної політики є інвестиційний клімат, залучення приватних інвестицій.

Таким чином, одним із головних факторів забезпечення економічної безпеки країн ЄС є підвищення конкурентоспроможності європейської економіки при активізації інвестиційного процесу та розширеного обсягу фінансування науки.

Серед значного розмаїття антикризових заходів, що вживаються різними країнами світу, чільне місце посідають заходи, спрямовані на підтримку реального сектору економіки, які дозволять відновити чи прискорити економічне зростання, підвищити конкурентоспроможність, зберегти зайнятість населення. Серед антикризових інструментів, що застосовувалися різними країнами, можна виділити: розширення пропозиції кредитних ресурсів, підтримка малого та середнього бізнесу, стимулювання інвестицій та інновацій, підтримка пріоритетних галузей, підтримка експортерів, податкові пільги та інше.

Слід зазначити, що європейські виробники страждають від зниження купівельної спроможності населення, що пов'язано з зниженням рівня доходів громадян. Таким чином, це звертає увагу на соціально-економічну сферу забезпечення економічної безпеки. Отже, з метою подальшої підтримки рівня та тривалості життя необхідно:

- підвищити частку у бюджеті фінансування соціальної сфери, з метою покращення структури харчування, збільшення доступності освіти та медичних послуг, покращення якості життя, підвищення народжуваності, зниження смертності.

- підвищити частку у бюджеті фінансування охорони здоров'я, медичних установ, підвищити якість та доступність медичного обслуговування з метою охорони здоров'я населення та підвищення тривалості життя.

- врегулювати диференціацію доходів, направити зусилля на зниження чисельності людей, доходи яких нижчі за прожитковий мінімум.

- регулювати діяльність суб'єктів соціальної політики з метою підвищення якості їх функціонування та підтримки державної соціальної політики.

- вжити заходів щодо боротьби з рівнем злочинності та тіньовою економікою.

- підтримувати рівень зайнятості населення та боротися із прихованим безробіттям.

- контролювати міграційні процеси, запобігати незаконній міграції з метою збереження порядку та соціальної стабільності в країні.

- проводити ефективну екологічну політику.

У світлі необхідності поліпшення соціально-економічної ситуації в країнах ЄС, варто наголосити, що програми антикризових заходів різних країн світу мають соціальну спрямованість. Адже запорукою поживлення економіки після кризи є підтримка та розвиток споживчого попиту. До основних заходів соціальної політики країн світу, які були спрямовані на подолання негативних тенденцій внаслідок впливу світової фінансово-економічної кризи, можна віднести: стимулювання та підтримку зайнятості населення, зниження витрат населення, застосування податкових стимулів, збільшення соціальних платежів та інше. Для фінансування антикризових заходів різними країнами були використані такі джерела:

- збільшення дефіциту державного бюджету внаслідок надання низки податкових пільг;

- зростання державного боргу;

- використання валютних резервів для вливання ліквідності в банківську систему (Корея), підтримки доступу компаній до ліквідності (Бразилія);

- використання коштів фондів суверенного багатства або національних фондів (Казахстан, Норвегія);

- випуск казначейських облігацій;

- використання коштів державних та місцевих бюджетів;
- використання коштів державних банків та банків розвитку.

Для підтримки національного виробника в різних секторах було прийнято низку законів, що регулюють діяльність підприємств окремих галузей (автомобільної, переробної, будівельної, підприємств гірничо-металургійного комплексу, аграрного сектору та інших).

Слід зазначити, що практична реалізація коштівантикризова політика відбувалася непослідовно, в деяких випадках зволікання з введенням необхідної антикризової політики призводило до наростання кризових явищ до рівня, на якому вони вже не могли бути подолані, окремі антикризові заходи залишаються лише стратегічними намірами.

Головним питанням для уряду на сьогоднішній день має стати недопущення залучення країн ЄС у тривалий період економічної стагнації, що неможливе без створення ефективного механізму забезпечення економічної безпеки країни.

Усвідомлення загроз розвитку реального сектора економіки потребує вироблення та реалізації адекватної політики щодо протидії кризі.

Для забезпечення економічної безпеки країни та зниження загроз у реальному секторі економіки в умовах кризи необхідно вирішити низку завдань:

- підтримка ліквідності підприємств реального сектора економіки та запобігання їх масовому банкрутству;
- проведення ефективної імпортозамінної промислової політики та насичення внутрішнього ринку продукцією вітчизняних товаровиробників, насамперед споживчого призначення;
- проведення ефективної політики енергозбереження у всіх галузях економіки;
- державна податкова підтримка зростання виробництва провідних галузях економіки.

Як було зазначено, економіки країн ЄС гострою залишається проблема відпливу капіталу. Необхідно вжити заходів щодо скорочення темпів відтоку капіталу за кордон та його повернення до країни. Для підтримки резервів капіталу на належному рівні, слід вжити таких заходів:

1. Врегулювати систему оподаткування, що має конфіскаційний та довільний характер. Часто підприємцям вигідніше ухиляться від податків та виводити гроші за кордон, у зв'язку з цим і потрібно вдосконалити його таким чином, щоби враховувати потреби підприємців.

2. Підвищити надійність та стабільність банківської системи країн ЄС, рівень довіри до неї. Провести реструктуризацію банківської системи, зменшити відсоткові ставки за позиками до рівня, який буде доступний усім компаніям.

3. Удосконалити механізми захисту права власності та боротьби з корупцією з метою підвищення довіри інвесторів

4. Врегулювати взаємовідносини між європейськими банками банками та банками-нерезидентами в офшорних зонах.

5. Трансформувати стратегію інвестицій в такий спосіб, щоби поліпшити інвестиційний клімат і зрівняти умови для європейських та зарубіжних фірм. З цією метою слід зробити:

- підвищений контроль кількості та потоків європейського капіталу за кордоном;

- Зробити обов'язковим для європейських компаній ведення звітності та бухгалтерії за міжнародними стандартами. Це допоможе довірі з боку іноземних інвесторів.

Наступна розглянута проблема країн ЄС у цьому, що має одне із найвищих показників тіньової економіки Європи.

Економічна злочинність (незаконна торгівля енергоносіями, мінеральними ресурсами, посадові злочини, криміналізація державної влади, корупція, хабарництво, рекет, ухилення від сплати податків тощо) підриває стабільність національного господарства.

Важливою умовою зниження рівня тіньової економіки є усунення прогалин у правовому полі, пов'язаних з відсутністю чітких трактувань та визначень у понятійному апараті. Протидія тіньовій економіці є постійним напрямом діяльності держави та має стати турботою всього суспільства. У цьому зв'язку має бути розроблена державна програма обмеження розповсюдження та самовідтворення

секторів тіньової економіки, розрахована на довгострокову перспективу, оскільки протидія тіньовій економіці торкається інтересів кожного громадянина, суспільства та держави.

Як показав проведений аналіз, на сьогоднішній день існує гостра потреба у вдосконаленні системи забезпечення економічної безпеки країни. Система забезпечення економічної безпеки країн ЄС в умовах кризи має виконувати низку спеціальних функцій. У тому числі: своєчасне, оперативне виявлення, прогнозування загроз економічної безпеки країн ЄС. До таких загроз відносяться як кризові, негативні тенденції та процеси економічного, політичного, соціального, техногенного, енергетичного та екологічного характеру, так і цілеспрямовані дії ззовні та зсередини суспільства, що становлять небезпеку для інтересів країни.

Також актуальним є попередження, локалізація або нейтралізація виявлених потенційних та реальних загроз для країни за допомогою необхідних законодавчих, адміністративних, економічних, інформаційних заходів; безпосередня протидія носіям або джерелам зазначених загроз за допомогою реалізації відповідних механізмів.

Таким чином, ці заходи здатні поліпшити економічну безпеку країн ЄС шляхом виключення як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, здатних негативно вплинути на економіку держави.

З метою підвищення національної економічної безпеки країн ЄС було розроблено низку заходів та пропозицій, таких як: стимулювання внутрішніх інвестицій та заощаджень, освіти та науки, підвищення рівня інвестицій в основний капітал, забезпечення більш ефективного використання ресурсів, забезпечення фінансовою підтримкою проведення фундаментальних та прикладних НДР за основними напрямками розвитку перспективних енергетичних технологій, стимулювання розвитку вітчизняного промислового виробництва енергетичного обладнання, проведення політики імпортозаміщення, підтримання активної зовнішньоекономічної політики у сучасних економічних умовах. Таким чином, ці заходи здатні поліпшити економічну безпеку країн ЄС шляхом виключення як

внутрішніх, так і зовнішніх факторів, здатних негативно вплинути на економіку держави.

ВИСНОВКИ

Економічна безпека - це найважливіша якісна характеристика економічної системи, що визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення. Економічна безпека являє собою систему захисту життєвих інтересів держави. Як об'єкти захисту при цьому можуть виступати: економіка країни у цілому, окремі регіони, сфери і галузі господарства, юридична і фізична особи. Економічна безпека системи – це сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи.

Нині економічна безпека розглядається законодавцем як невід'ємний елемент національної безпеки. Важливість та обсяг завдання забезпечення економічної безпеки зумовлюють ту обставину, що для її забезпечення законодавцем приймаються окремі спеціалізовані нормативно-правові акти.

Економічна безпека регіону повинна базуватися на принципах її забезпечення. Але в різних дослідженнях сучасних вчених існує безліч принципів економічної безпеки щодо підприємства чи регіону взагалі. Таким чином, для зміцнення України та її процвітання як суверенної та обороноздатної держави, необхідно реалізувати всі перелічені вище функції механізму забезпечення економічної безпеки. Продовжувати започатковану нашим урядом соціальну, людинолюбну політику, впевнено та послідовно розвивати виробничу сферу економіки, перестаючи бути для наших зарубіжних партнерів лише сировинною державою. Можливо, це лише мрія, але чесна система судочинства, непідкупні судді, не корумпована поліція є гарантом нашої економічної безпеки в тому числі, тому що віра народу в його державу – це і є головний механізм.

Зовнішня політика Європейського Союзу здійснюється або за допомогою Загальної зовнішньої та безпекової політики під керівництвом Європейської ради, або шляхом міжнародних економічних переговорів, що проводяться Європейською комісією. Провідним дипломатом ЄС в обох сферах є Верховний представник

Жозеп Боррель. Частина оборонної співпраці відбувається у рамках Загальної політики безпеки та оборони. Країни з найбільшими ВВП: Німеччина (2 795 713,9 млн.євро), Франція (1 937 814,9 млн.євро) та Італія (1 604 122,1 млн.євро). Найменші суми ВВП спостерігаються в наступних країнах: Естонія (27 525,7 млн.євро), Кіпр (19 094,5 млн.євро) та Мальта (10 097,3 млн.євро).

Світове господарство являє собою складну систему національних економік окремих країн та їхніх угруповань, тісно пов'язаних між собою міжнародними економічними відносинами на основі міжнародного поділу праці, тобто міжнародної спеціалізації та виробничої кооперації. Для світової економічної системи XXI ст. характерним є стрімкий розвиток інтеграційних процесів між країнами, створення нових ринків та уніфікація економічних стандартів країн. Результатом всіх цих процесів стало поглиблення економічної глобалізації, яка є основною рушійною силою зближення національних економік країн світу.

За даними аналізу рівня економічної безпеки країн ЄС можна зробити наступні висновки. З-поміж інших країн-членів ЄС мінімальна заробітна плата є найвищою в Люксембурзі, а найнижчою – в Болгарії (для порівняння: розмір мінімальної заробітної плати в Люксембурзі у 8 разів перевищує цей показник у Болгарії, у 3 разів – у Польщі, у 2 рази – Іспанії). Така прірва між рівнем мінімальної заробітної плати країн Європейського Союзу значною мірою впливає на зростання диспропорцій всередині угруповання і має свої наслідки (зокрема, посилення міграційних процесів з країн Центральної та Східної Європи до західних країн ЄС).

У процесі аналізу економічної безпеки держави країн-членів ЄС варто акцентувати на увагу на проблемі розвитку тіньового сектору економіки як одного з основних викликів для країн. В найбільш розвинених країнах ЄС питома частка тіньового сектору в національній економіці є значно меншою, ніж в інших групах країн. Середній рівень тіньового сектору в економіці країн ЄС становить 18%. Серед розвинених країн також є країни з досить високими показниками тіньової активності. Наприклад, питома частка тіньового сектору Бельгії, Швеції та Франції становить 16,2%, 13,2% і 12,3% відповідно, а рівень тінізації економік Чехії і

Словаччини – 15,1% і 14,1% відповідно. Така тенденція може бути пояснена різним рівнем податкового навантаження в країнах.

Можна виділити 3 наступні країни з найбільшими показниками чисельності населення: Німеччина (чисельність населення станом на 2022 р. – 83 797 985 осіб, що складає 18,75% від загальної чисельності населення ЄС); Франція (чисельність населення станом на 2022 р. – 67 971 311 осіб, що складає 15,2% від загальної чисельності населення ЄС) та Італія (чисельність населення станом на 2022 р. – 58 940 425 осіб, що складає 13,18% від загальної чисельності населення ЄС). Також можна виділити 3 країни з найменшою кількістю населення, це: Мальта (чисельність населення станом на 2022 р. – 531 113 осіб, що складає всього 0,12% від загальної чисельності населення ЄС), Люксембург (чисельність населення станом на 2022 р. – 653 103 осіб, що складає всього 0,15% від загальної чисельності населення ЄС), та Кіпр (чисельність населення станом на 2022 р. – 912 703 осіб, що складає всього 0,2% від загальної чисельності населення ЄС).

Найбільшу частку у імпорті Євросоюзу має Німеччина. Станом на 2020 р. показник складає 23,2%, далі спостерігається несуттєве зниження у 2021 році до 22,6%, а у 2022 році частка імпорту Німеччини у загальній частці складає 22,3%. На другому місці стоїть Франція. Станом на 2020 рік показник складає 12%, у 2021 році частка імпорту країни складала 11,8%, а у 2022 р. частка імпорту Франції у загальному відсотку Євросоюзу 11,6%. Та серед найвпливовіших країн у імпорті також можна виділити Бельгію. У 2020 році показник складав 7,6%, у 2021 році відсоток зріс до 8,3% та у 2022 році залишився на цьому ж рівні. Також можна виділити 3 країни з найменшим впливом на імпорт Євросоюзу, це: Мальта (за три роки показник складає 0,1%), Кіпр (за три роки показник складає 0,2%) та Латвія (у 2020-2021 рр. показник складав 0,4%, а у 2022 році – 0,5%).

Найбільший відсоток у загальній структурі експорту Євросоюзу має Німеччина. Станом на 2020 рік показник складає 22%, у 2021 році відбулося зниження до значення 20,6%, а у 2022 році – до 19,5%. На другому місці Нідерланди, у 2020-2021 рр. показник складає 17,7%, а у 2022 р. частка експорту Нідерландів складає 17,4%. Також суттєву частку у експорті Євросоюзу має Італія,

станом на 2020 рік показник складає 9,1%, у 2021 відбулося збільшення до значення 9,8%, а у 2022 році показник зріс до 10,7%. Найменш впливові країни у загальній сумі експорту Євросоюзу: Мальта (за 2020-2022 роки показник складає 0,1%), Люксембург (за 2020-2022 роки показник складає 0,1%) на Кіпр (за 2020-2022 роки показник приймає значення у межах 0,1-0,2%).

Загалом наявні різні загрози, що впливають на економічну безпеку Євросоюзу. Серед основних можна виділити такі загрози: економічні, політичні, правові та соціальні. Підсумовуючи, можна дійти висновку, що проблема нерівномірності економічного розвитку є надзвичайно актуальною для країн-членів Європейського Союзу, адже значний розрив та диспропорції у рівнях соціально-економічного розвитку країн цього інтеграційного угруповання породжує поділ країн ЄС на західні (високорозвинені) та східні (країни, що розвиваються). Така тенденція, своєю чергою, приводить до поширення дезінтеграційних процесів та настроїв, які негативно впливають на економічний розвиток та місце Європейського Союзу на міжнародній арені.

Каталізатором потенційних загроз економічній безпеці високорозвинених країн є їх висока ресурсна залежність від країн-партнерів, при цьому в сучасних умовах найбільш гострою є проблема енергозалежності. Виходячи з цього різні країни знаходять різні шляхи вирішення даної проблеми: через диверсифікацію джерел сировини, кооперацію країн-імпортерів енергоресурсів, пошук альтернативних джерел енергії, розробку енергоощадних технологій, економію енергоресурсів, створення стратегічних запасів тощо. В будь-якому разі в країнах з високим рівнем розвитку економіки (США, Японія, країни члени Європейського Союзу) склався превентивний підхід до забезпечення економічної безпеки держави, найголовнішим і найскладнішим завданням якого є прогнозування та попередження загроз, а не аналіз її негативних наслідків після порушення стану безпеки, що вже відбулося. За результатами детального аналізу досвіду високорозвинених країн із забезпечення економічної безпеки національної економіки необхідно відзначити, що основні напрями державної політики в сфері економічної безпеки національної

економіки мають бути спрямовані на формування умов для мінімізації виникнення загроз, а не використання економічних заходів ситуативного реагування на них.

З метою підвищення національної економічної безпеки країн ЄС було розроблено низку заходів та пропозицій, таких як: стимулювання внутрішніх інвестицій та заощаджень, освіти та науки, підвищення рівня інвестицій в основний капітал, забезпечення більш ефективного використання ресурсів, забезпечення фінансовою підтримкою проведення фундаментальних та прикладних НДР за основними напрямками розвитку перспективних енергетичних технологій, стимулювання розвитку вітчизняного промислового виробництва енергетичного обладнання, проведення політики імпортозаміщення, підтримання активної зовнішньоекономічної політики у сучасних економічних умовах. Таким чином, ці заходи здатні поліпшити економічну безпеку країн ЄС шляхом виключення як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, здатних негативно вплинути на економіку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 10, 2016. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1247>
2. Антикризове управління економічним розвитком регіонів : колективна монографія / за ред. Н. С. Іванової. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 226 с. URL:<http://elibrary.donnuet.edu.ua/id/eprint/1340>
3. Богма О.С., Болдуєва О.В. Систематизація складників економічної безпеки країни. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2016. Випуск 18. Частина 1. С. 43–46.
4. Варналій З.С., Буркальцева О.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : кол. монографія. Київ, 2011. 299 с.
5. Дарнопих Г. Сучасні проблеми економічної безпеки України. Вісник Академії правових України. Харків, 1998. №1. С. 142-150.
6. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції: кол. монографія. Львів, 2006. 160 с.
7. Залізко В.Д. Методика оцінювання економічної безпеки сільських територій України / В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков // Науковий журнал "Економіка України". — 2016. — № 1 (650). — С. 19—34.
8. Залізко В.Д. Шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів сільського господарства України у контексті зміцнення економічної безпеки / В.Д. Залізко // Економіка АПК. — 2014. — № 10. — С. 19— 26.
9. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання, 2009. 647 с.
10. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування [Текст] / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. Х. : Право, 2009. 312 с.

11. Євростат. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/>. (Дата звернення 23.10.2023).
12. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. 2001, 224 с.
13. Загарій В.П. Монетарні важелі досягнення фінансової безпеки: досвід розвинених країн. Бізнес Інформ : між. наук. економ. журнал. 2014. №4. С. 400-405.
14. Іванова Н.С., Коваль М. Вплив легалізації злочинних доходів на рівень економічної безпеки України. Торгівля і ринок України. №2 (48). 2020. С.9-16
15. Іванова Н.С. Діагностика економічної безпеки Донецького економічного регіону. Економіка і організація управління. Вінниця, 2020. №4 (40). С.
16. Іванова Н.С. Прогнозування економічної безпеки регіонів для забезпечення безпеки національної економіки: монографія. Кривий Ріг : ФОП Чернявський Д.О., 2018. 381 с. URL: <http://elibrary.donnuet.edu.ua/id/eprint/1340>
17. Калетнік Г., Козловський С., Козловський В. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави. Економіка України. 2012. № 7. С. 16-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_7_3
18. Кириченко О. А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : кол. монографія. Київ, 2008. 401 с.
19. Козак Л.С., Федорук О.В. Тенденції розвитку й ефективність забезпечення європейської економічної безпеки в умовах глобалізації економіки. Управління проектами, системний аналіз і логістика: наук. журнал. Технічна серія. 2012. Вип. 10. С. 505-512.
20. Концепція економічної безпеки України / Кер. проекту В.М. Геєць. — К.: Логос, 1999. — 56 с.
21. Кореновська Ю. Міжнародний досвід у формуванні економічної безпеки держави. URL : <https://prezi.com/4i4uguj3vcsh/presentation/> 15 березня 2015 року (дата звернення 12.11.2023р.).

22. Корчевська Л.О. Міжнародний досвід формування інституціональноправової основи безпекознавства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/24/2016_4_Korchevska.pdf
23. Ляшенко О.М., Погорелов Ю.С., Безбожний В.Л. Система економічної безпеки держави: держава, регіон, підприємство : кол. монографія. Луганськ, 2010. 282 с.
24. Маргасова В. Г. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління : моногр. Чернігів : Десна Поліграф, 2014. 416 с.
25. Маргасова В.Г. Еволюція концепцій стратегічного управління забезпеченням економічної безпеки та регулювання стійкого розвитку економіки. — С. 96-112 / Т.В. Клименко, В.Г. Маргасова // Шкарлет С.М. та ін. Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку: функціональний, галузевий і регіональний вектори : [монографія]. К.: Кондор-Видавництво, 2015. 316 с.
26. Маргасова В.Г. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки регіону. Науковий вісник ЧДІЕУ. Регіональна економіка. Чернігів, 2011. №1 (9). С. 53-61.
27. Мельник В.І. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави (на прикладі країн Східної та Центральної Європи) / В.І. Мельник // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. — 2015. — Вип. 1 (2). — С. 50—57.
28. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України URL: http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980.
29. Мігус, І.П. Корпоративне управління в системі економічної безпеки акціонерних товариств України: монографія. / І.П. Мігус, Л.М. Худолій, М.П.Денисенко, С.П. Міхно. Черкаси: ТОВ «Маклаут». — 2012. — 274 с.
30. Мірошніченко О.В. Визначальні функції системи національної економічної безпеки. Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. 2007. № 12. С. 8–12.

31. Нижник В.М. Економічна безпека України в системі євроатлантичних інтеграційних процесів : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2008. 440 с.
32. Отенко І. П. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / укл. І. П. Отенко, Г. А. Іващенко, Д. К. Воронков. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012 – 256с
33. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (Дата звернення 25.09.2023)
34. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави : [підручник для осіб, що навчаються за фахом «службовець державного управління»] / Г. ПастернакТаранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К. : Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – 1994. – 140 с.
35. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна і національна безпека держави. Економіка України: наук. фах. вид. 1994. № 2. С. 51–56.
36. Притула Н.В. Досвід забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах / Н.В. Притула // Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: тези доп. І Міжн. наук.-практ. конф. — Одеса: Пальміра, 2014. — С. 41—44.
37. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. Київ. URL: <http://zakon5.rada.gov.Ua/laws/show/287/2015/paran7#n7> (дата звернення 10.11.2023).
38. Пугач О.А. Світовий досвід упередження загроз економічній безпеці національної економіки / О.А. Пугач // Науковий вісник Херсонського державного університету. — Вип. 12. (Ч. 3). — 2015. — С. 43—46.
39. Резнік О.М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу / О.М. Резнік // Форум права. — 2015. — № 4. — С. 232—236.
40. Рожков В.О. Підходи до визначення сутності поняття економічної безпеки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. 2016. Вип. 10. — С. 478-480.
41. Сисоліна Н. П. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник / укл. Н. П.Сисоліна. Кіровоград: КНТУ, 2014 – 226с.

42. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О.В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2016. — Вип. 6 (3). — С. 39—42.

43. Сухоруков А. І. Теоретикометодологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі // Банківська справа. — 2011. — № 4. — С. 13—32.

44. Тарасюк Г.М. Економічна безпека як критерії ефективності економічної стратегії держави. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. Житомир, 2010. №4 (54). С. 192-193.

45. Тимошенко О. В. Досвід європейських країн щодо формування та забезпечення фінансовоекономічної безпеки держави / О.В. Тимошенко // Економіка та держава: міжнар. наук.практ. журн. — К., — 2012. — С. 52—57.

46. Тропіна, В. Б., Губенко І. В. Економічна безпека: теоретичні аспекти дослідження. Науковий вісник ЧДІЕУ. Серія 1 : Економіка. 2010. № 2 (10). С. 16-22.

47. Федотова Т.А., Дмитренко Е.Е. Економічна безпека як прояв національних економічних інтересів України. Економічний часопис ХХІ: наук. фах. вид. 2012. № 3-4. С. 6-9.

48. Шемаєва Л.Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища: кол. монографія. Київ, 2009. 357 с.

49. Шульга І.П., Васенко В.К. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: кол. мон. Черкаси, 2010. 367 с.

50. Осерек А. Economic Security and the European Dream [Електронний ресурс] / Anthony Louis Осерек / / Портал: Saint Anselm College. — Режим доступу: <http://www.anselm.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topics/2010/Oserepaper.pdf>

51. Schwab K. The Global Competitiveness Report / K. Schwab // World Economic Forum. — 2017. — 400 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

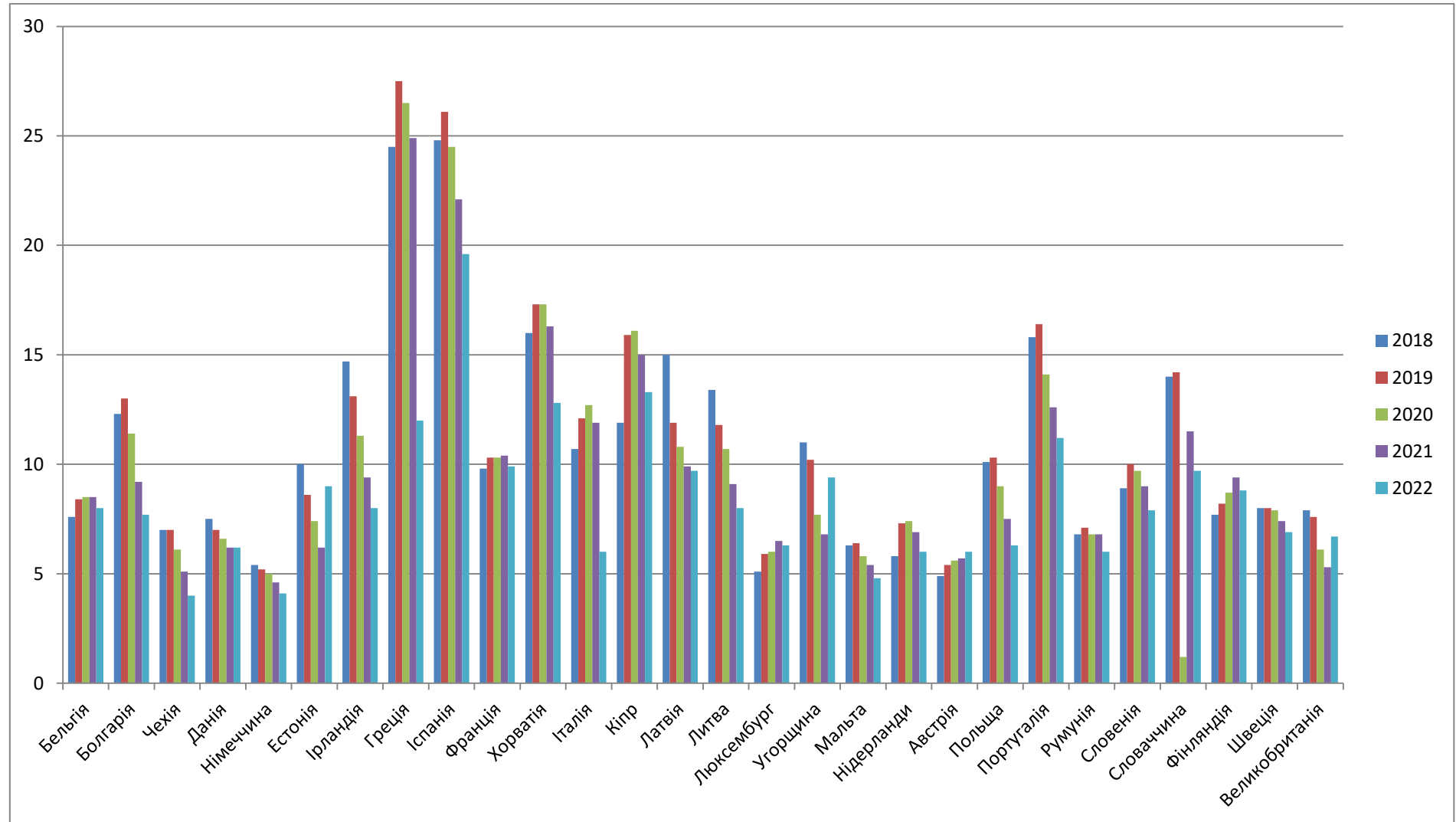

Рис. А.1 Рівень безробіття країн ЄС у 2018-2022 рр.